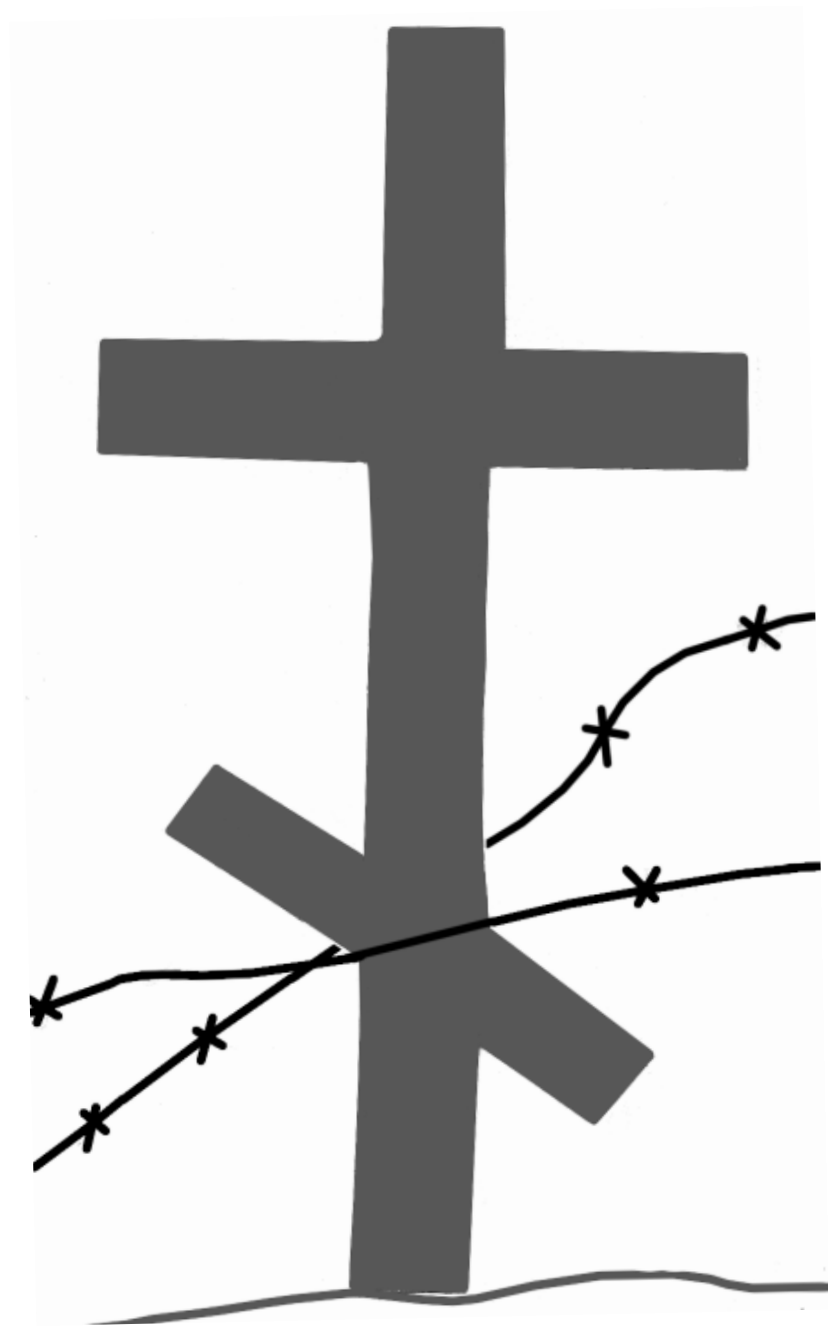

ПАМ'ЯТІ

ЖЕРТВ

СТАЛІНСЬКИХ

РЕПРЕСІЙ

Олександр Сотник

**РЕПРЕСІЇ
ПРОТИ ЦЕРКВИ
НА СУМЩИНІ**

(1918–1988 РР.)

ÁÁÊ – 86.29 (4ÓÊ ð.–4Ñôì)
Ñ-67

*Рекомендовано до друку
науково-методичною радою Державного архіву
Сумської області
(протокол №6 від 20.09.2005 року)*

Î äâêñâí äð Ñî ðí è è
Ñ-67 Òâí ðâñ³; ï ðí ðè öâðêâè í à Ñôì ù è í ³.

– Ñôì è: Ñî áí ð, 2005.- 112 ñ.

ISBN 966-7164-24-1

Пропонована читачам книга Олександра Сотника розповідає про репресії проти Церкви на Сумщині в 1918–1988 рр. В основу тексту покладені архівні документи, які викривають механізм і методи репресій: фізичну ліквідацію духовенства, розкольницьку діяльність партапарату, руйнацію храмів, знищення ікон та раритетів. Вміщено також огляд першоджерел, довідкову літературу, список репресованих священиків.

Розрахована на керівників релігійних організацій, християн, викладачів, студентів, учнів і всіх зацікавлених краєзнавством.

ISBN 966-7164-24-1

© Ñî ðí è è Î . ï ., 2005.
© «Ñî áí ð», 2005.

**З Благословення
Святійшого Патріарха
Київського і всієї Руси-України
Філарета**

... Коли помиралі святителі, священники,
миряни в Сибіру, коли їх розстрілювали,
то це не означало, що вони переможені.
Наш час показав тепер, що перемогли
якраз розстріляні, замучені.

Філарет,
*Патріарх Київський
і всієї Руси-України*

Переднє слово автора

Історія політичних репресій за радянської доби та, зокрема, репресій проти Церкви мало знана. Вона роками замовчувалась або висвітлювалась, всупереч історичним фактам, однобоко, здебільшого упереджено.

Як на будь-яке суспільне явище, так і на репресії, погляди можуть бути різними, в залежності від того, як це сприймати чи як висвітлювати. Щоправда, у питанні репресій радянської влади проти Церкви розбіжності в поглядах мінімальні. Гоніння проти Церкви були завжди: і за часів Нерона та Діоклетіана, і за царських часів, але репресії сталінської доби не мають історичних прецедентів за розмахом, жорстокістю та тривалістю.

Архівні документи свідчать про те, що атеїстичний наступ на церковне життя, антирелігійна істерія почалися з перших років радянської влади. У різні періоди, починаючи з 1918 року, радянською командно-адміністративною системою для боротьби з Церквою та її служителями були задіяні значні сили: відповідні підрозділи ВУЧК, ДПУ, НКВС, КДБ, партпарат, виконавчі комітети Рад, преса та ін.

Богоборча політика в нашому регіоні, як і по всій Україні, проводилась у трьох основних напрямках: переслідування та фізичні репресії проти священнослужителів і віруючих, розкольницька діяльність серед церковних служителів усіх рівнів та знищення матеріальної бази (храмів, молитовних будинків, церковного майна).

Саме в таких аспектах у книзі розглядаються та осмислюються трагічні сторінки історії Церкви в нашому краї.

Вірю, що це історико-документальне видання стане тим скромним внеском, який хоча б якоюсь мірою буде задовольняти велику потребу в інформативному матеріалі на тему, якої ми торкнулися.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

ГОЛГОФА ДЛЯ ВІРУЮЧИХ

«...Витерпіли великий подвиг страждань»
(Біблія. Лист ап. Павла до Євреїв, 10:32)
«...Інші були замучені, не прийнявши
визволення»
(Лист ап. Павла до Євреїв, 11:35-36)

Настав 1917 рік. На звістку про революцію в Петрограді в Києві була створена Центральна Рада і проголошена Українська Народна Республіка. Саме тоді, у листопаді 1917 року, Центральна Рада обнародувала III Універсал і віруючі відчули, що таке свобода совісті.

Універсал проголошував:

«В Українській Народній Республіці мають бути забезпечені всі свободи: свобода слова, друку, віри, зібрань...».

Здавалося, що релігійне життя, нарешті, стає вільним, без гонінь і переслідувань. У людей зажеврїла надія на краще. Зажеврїла та й згасла, адже місцева радянська влада з перших днів свого існування не приховувала ворожого ставлення до церкви. У 1929 році спільна Постанова ВЦВК та РНК «Про релігійні об'єднання» звела релігійну свободу нанівець.

Саме з того часу сталінський тоталітарний режим відкрито розпочав багаторічні переслідування Церкви та віруючих.

Про реальне становище Церкви в державі відверто сказав Пузін О., який у 50-60-ті роки очолював Раду в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР:

«С первых же дней после революции наша партия и государство проводили политику, которая была направлена на то, чтобы лишить церковь экономического могущества и политических прав...»

Отделив Церковь от государства, Советское государство сохранило за собой право надзора и регламентации деятельности церкви»¹.

На сьогодні до кінця ще не з'ясовано кількість репресованих віруючих і тих матеріальних збитків, що були завдані Церкві за радянських часів.

---

¹ Пузін А.А. О некоторых вопросах политики Советского государства по отношению к религии и Церкви и задачах Совета. - М., 1958. - С. 10,20.

Згідно з офіційною статистикою, яка була опублікована з 1917 до 1922 року в радянській пресі, за рішеннями судів розстріляно 1 млн. 800 тис. священнослужителів, у тому числі 2 митрополити, 28 архієпископів, 1404 священники². Без суду і слідства – щонайменше 15000 духовних осіб³.

Протягом 1926–1929 років в Україні було заарештовано п'ятьох ієрархів УАПЦ, а всього в добу сталінізму було знищено 34 її єпископи, 2000 священників та інших церковних служителів⁴. Це й не дивно: були роки дії циркуляра, у якому давалися вказівки «розстрілювати їх якомога більше».

До утворення Сумської області (січень 1939 р.) доля віруючих нашого краю була пов'язана з долею релігійних громад Курської, Полтавської, Харківської та Чернігівської областей. Тож через відсутність першоджерел немає змоги показати конкретно скільки священнослужителів і протих віруючих розстріляно, закатовано на нашій землі за віру.

Аналіз подій того періоду доводить, що в центрі уваги війовничих атеїстів були керівники єпархій і настоятелі монастирів. За 1918–1938 роки були заарештовані та зазнали переслідувань єпископи, які несли своє архіпастирське служіння на Сумщині: Василь (Богоявленський) – архієпископ Чернігівський, який був вікарієм Харківської єпархії з титулом «єпископ Сумський» (1918 р.), єпископ Костянтин (Дьяков) – також Сумський вікарій, який пізніше, у сані митрополита, був патріаршим екзархом усєї України (1937 р.), Дамаскін (Цедрик) – єпископ Глухівський (1938 р.); архієпископи Харківські й Охтирські: Інокентій (Летяєв) – 1936 р., Анатолій (Грисюк) – 1938 р., Олександр (Петровський) – 1940 р.⁵ У цей же період був заарештований і розстріляний архієпископ Сергій (Лубенцов)⁶ – керуючий релігійними громадами Братського об'єднання українських автокефальних церков (БОУАЦ), єпископ Сумський і Охтирський.

На жаль, тривалий час про них було дуже мало відомостей.

Низький уклін і вічна шана мученикам за віру. Згадаємо їх поіменно.

ДАМАСКІН, ЄПИСКОП ГЛУХІВСЬКИЙ

В МИРУ – ДМИТРО ДМИТРОВИЧ ЦЕДРИК (1877–1937)

Народився в Одеській області. Закінчив духовну семінарію, сільсько-господарський інститут та інститут східних мов у Казані. Працював місіонером у складі Пекінської духовної місії. Навчався в Київській духовній академії, але події 1917 року внесли зміни в його життя.

У 1923 році патріарх Тихон особисто висвятив о. Дамаскіна в сан єпископа Глухівського.

² Проханов И.С. В котле России. - М., 1992. - С. 178.

³ Успенский В. Тайный советник вождя. - Кн. 2. - М, 1991. - С. 221-222.

⁴ Кардаш Петро. Злочин. - Київ-Мельбурн: Фортуна, 2003. - С. 57.

⁵ Православна газета Сумської єпархії УПЦ «Місіонер», 2001, №1.

⁶ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 4, спр. 739.

*Дамаскін
(Цедрик Дмитро Дмитрович)*

*Костянтин
(Дьяков)*

Діяльність його на цій посаді була недовготривалою, але активною та енергійною. Більшість часу владика приділяв поїздкам по містах і селах єпархії, часто відвідував Київ і Харків. Неодноразово арештовувався: у 1925, 1929, 1934, 1936 роках. Був арештантом Бутирської в'язниці, 5 років був у засланні на Соловецьких островах. Про останні роки його життя точних відомостей немає.

За однією з версій єпископ Дамаскін помер у 1937 році в Карагандинському таборі від гангрені відморожених у карцері ніг. За іншою — владика помер від переохолодження в засланні: на етапі по одній із сибірських рік, у її води було скинуто його тіло.

Архієрейський Синод Російської Зарубіжної православної церкви канонізував єпископа Дамаскіна (Цедрика) як новомученика за віру.

КОСТЯНТИН (ДЬЯКОВ)

Із вересня 1924 до листопада 1927 року — єпископ Сумський, керуючий єпархією. Як член Священного Синоду 29 липня 1927 року поставив свій підпис під відомою «Декларацією», розділивши відповідальність із митрополитом Сергієм, добре розуміючи можливі наслідки.

У 1935 році призначений Екзархом України. Його служіння на цій посаді тривало й у період гонінь і репресій проти Церкви. Це істотно ускладнювало його архіпастирську діяльність.

У вересні 1937 року, на 73-му році життя, за звинуваченням у керівництві антирадянською фашистською організацією церковників був заарештований і через 12 днів (23 жовтня) розстріляний. (За іншими даними – 10 листопада 1937 року помер під час слідства).

Рішенням Священного Синоду УПЦ від 19 жовтня 1993 року митрополит Костянтин (Дьяков) канонізований як місцево шанований новомученик за православну віру.

МИТРОПОЛИТ ЗІНОВІЙ (МАЖУГА) (1896–1985)

Народився він 14 вересня 1896 року в м. Глухові. Життя було тяжким з дитинства, адже в три роки залишився без батька, а в одинадцять – і без матері.

Із 1912 року юнак став послушником у монастирі Глинська пустинь. Під час першої світової війни був призваний до царської армії, брав участь у боях з німецькими військами на території Білорусії.

Після демобілізації 1917 року повернувся до обителі й прийняв чернечий постриг. У зв'язку з закриттям Глинської пустині в 1922 році монах Зіновій переїхав до Дарндовського Успенського монастиря, що неподалік Сухумі.

У 1936 році був заарештований без пред'явлення будь-якого звинувачення й направлений на будівництво Біломоро-Балтійського каналу, а потім – у концтабори Зауралля. Через 4 роки і 8 місяців о. Зіновій був звільнений і продовжив служіння спочатку настоятелем Свято-Духівської церкви в Батумі, а потім – храму Олександра Невського в Тбілісі.

*Митрополит Зіновій
(Мажуга)*

*Архієпископ Сергій
(Лубенцов)*

У 1956 році возведений у сан єпископа, а в 1972 – у сан митрополита Грузинської православної церкви.

Владика широко любив Глинську пустинь і до кінця свого життя підтримував з її служителями дружні стосунки.

Патріарх Всея Грузії Ілля II назвав владика Зіновія «великим світильником православ'я».

АРХІЄПИСКОП СЕРГІЙ (ЛУБЕНЦОВ) (1874–1937)

Відомостей про життя немає. З архівно-слідчих справ відомо, що архієпископ Сергій (Лубенцов) із 1923 року був керуючим справами Братського об'єднання українських автокефальних церков (БОУАЦ) і водночас, за сумісництвом, – керуючим архієреєм Сумської єпархії Української автокефальної соборноправної церкви.

У 1926–1937 роках неодноразово заарештовувався органами НКВС. Йому було заборонено виконувати пастирські обов'язки, але владика продовжував свою архієрейську діяльність. Деякий час проживав як священник у с. Кириківка Великописарівського району. У грудні 1937 року був заарештований за звинуваченням у контрреволюційній діяльності й рішенням трійки УНКВС по Харківській області розстріляний. Як свідчать архівні матеріали, підстав для такого звинувачення не було, до того ж владика його й не визнав.

Пропонуємо увазі читачів деякі документи з його архівно-слідчої справи (Примітки 7, 8).

220

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА № 11

ЗАСЕДАНИЯ ОСОБОЙ ТРОЙКИ УНКВД ПО ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

от 5-го декабря 1937 года

Слушали	Постановили
196. Дело № 7967 Ахирское Р/С НКВД по обвинению ДАВУНЦОВА Сергея Костафьевича, урож. с. Ильского, Харьковской обл., Предупрежденного р-на, священник, вышедший из гонимой церкви, бродячий пом. архиепископа, без законных оснований и без паспорта, состоявшего органами ЧК за скрывающимся в монастыре печальным иерархом с. Ильского с. Ильского с. Ильского, в 1934г. состоявшимся за к-р деятельности, против украинского народа, монаш. до ареста проживал с. Ильского, Ахирского р-на по	ДАВУНЦОВА Сергея Костафьевича РАССТРЕЛЯТЬ имущество принадлежавшее лично ДАВУНЦОВУ – конфисковать.

из. 54-10 ч. 1-й УНКВС
Верх. Секретари Тройки

44 таб. Трибунала Украины. Зав. 36270-37 г.

⁷ ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 1000. – Арк. 22.

У. П. П.
СВЯТИЙ СОБОР
ПРАВОСЛАВНИХ ЄПІСКОПІВ
УСІЄЇ УКРАЇНИ
Молодши 24/1932 р.
Ч. 94
м. Київ

Високо-Прочеснуємий
Архидієкоп Сергій

Собор Православних Єпископів усїєї України цїм дає Вам знати, що на підставі постанови сїєї Соборної 19-21 лютого 1932 р. Вас обрано на посаду єпископа Сумського та Ахмірського з призначеннєм до Сумського району районів Ахмірського, Велико-Бурлуцького і Краснопільського перебуваннєм призначенно в Сум. За Вами зберігається посада секретаря

ру Собора Православних Єпископів усїєї України

Голова Собора Православних
Єпископів усїєї України, Митрополит
Російський
Секретар Собора / Прот. Євхимій Свєтлицький /

На Сумщині однією з перших жертв репресій, спрямованих проти релігії, став конотопський священник Прохоренко В.К., заарештований у листопаді 1920 року.

Формальним приводом для арешту стало звинувачення його в контрреволюційній, антирадянській діяльності. У пошуках правди священник звернувся з листом до голови місцевої надзвичайної комісії – ЧК.

⁸ ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 1000.

Наводимо копію цього документа.

Товарищу
Председателю Чрезвычайной
Следственной Комиссии
Заключенного священника
Василия Прохоренко

ПРОШЕНИЕ

Шесть месяцев как я заключен под стражу и терплю разные лишения, шесть месяцев моего невинного заключения (кроме только панического бегства с деникинцами).

За это время я лишился здоровья (копия медицинского осмотра находится в деле) и в настоящее время взят из больницы Черниговгупдопра при повышенной температуре.

За что я терплю такое горе? Личные счеты или месть побудили некоторых граждан донести на меня, чтобы правда никогда не восторжествовала. Но вот из личной ставки с А.С. Тарасенком – бывшим приставом ясно стало, что я не виновен. При всем его желании как-нибудь замешать меня нет данных и он без колебаний утверждает, что я против советской власти не выступал.

На основании всего вышеизложенного прошу освободить меня из-под стражи, а если это невозможно почему-либо, умоляю Вас, как больной, много претерпевший в заключении невинно, вне очереди разобрать мое дело [...]

Заклученний священник
Василий Прохоренко
(26 квітня 1921 р.)⁹

Та все було марним.

Рішенням колегії ВУЧК від 31 травня 1921 року Василь Корнилович був розстріляний «...как явный и неисправимый враг рабочего класса, незаможного селянства и вообще существующего строя в государстве»¹⁰.

Серед репресованих у 20-30-ті роки – настоятель Покровської церкви м. Білопілля отець Григорій Ружицький. Його заарештовували 5 разів (із них – двічі протягом 1923 року) за поширенням тоді набором звинувачень: причетність до таємної контрреволюційної організації церковників,

⁹ ДАСО, ф.Р. – 7641, оп. 7, спр. 156. – Арк. 118.

¹⁰ ДАСО, ф.Р. – 7641, оп. 7, спр. 156. – Арк. 156.

контрреволюційна агітація і тому подібне.

Востаннє Ружицького Г.Ф. заарештували в 1937 році, цього разу – за звинуваченням у приналежності до контрреволюційної шпигунської організації. І хоча звинувачуваний винним себе не визнав і його участь у злочині не була доведена, особлива трійка при Харківському облуправлінні НКВС 5 грудня 1937 року застосувала до о. Григорія ВМП. 23 грудня 1937 року він був розстріляний¹¹.

Як свідчать архівні документи, у 1937 році безпідставно був заарештований і через деякий час розстріляний священник із Сум – Николаєвський Андрій Андрійович (примітка 12).

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА № 33 *28154*
ЗАСЕДАНИЯ ОСОБОЙ ТРОЙКИ ПО ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ
от 9 ДЕСЯБРЯ 1937 года

С л у ш а л и	П о с т а н о в и л и
9. Дело № 8451 Сумского Г/О НКВД по обвинению: НИКОЛАЕВСКОГО Андрея Андреевича, 1884 г.р., урожен.с.Новомиха, Н.Водолажск.об-на, Харьк.обл., против.в г.Сумы, украинца, беспартийный пол.обуч.в 1929 г., без следственных связей. по ст. 54-10 ч.1 УК УССР.-	НИКОЛАЕВСКОГО Андрея Андреевича - РАСТРЕЛЯТЬ. Имущество, принадлеж.лично НИКОЛАЕВСКОМУ - конфисковать. <i>Сергей</i>

В е р н о: Секретарь тройки

Зазвичай, після розстрілу, складався акт про виконання вироку. Наводимо копію одного з таких документів.

¹¹ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 2, спр. 78.

¹² ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 5, спр. 885.

А К Т

1938 года, января 14 дня, гор. Сумы.

На основании Предписания Зам. Нач. Харьковского Облуправления НКВД - Майдора Государственной Безопасности тов. РЕЙЗМАНА от 1938 г. за № 226 и Выписки из протокола № 36 заседания Особой Тройки УНКВД по Харьковской области от 9/кв 1938 года, чьею приговор в исполнение приговор ВЫШЕИ МЕРЫ НАКАЗАНИЯ Р А С С Т Р Е Л, над осужденными:

Суми

1. Гривченком Федором Николаевичем
2. Северином Захаром Павловичем +
3. Куралеву Антоном Степановичем +
4. Вербушкин Лидиофем Малаховичем
5. Николаевскими Андреем Андреевичем +
6. Ивченкоим Анисимом Дмитриевичем +
7. Супруном Никифоровом Яковлевичем +
8. Романовими Степаном Гейровичем
9. Рубо-Де-Пантесес Серафимом Ипполитовичем
10. Мирлеви Иваном Михайловичем +
11. Мараненком Николаем Романовичем +
12. Глизи Григорием Федоровичем +
13. Земс Дмитрием Александровичем +
14. Кривошием Николаем Федоровичем

Приговор приведен в исполнение в 14 час. ... мин. в присутствии Пом. Горпрокурора с соблюдением всех судебно-участных на это правил.

ТРУПЫ Гривченко 99 Н. Северина 3. Б.
 Куралева А. С. Вербушкого Н. М.
 Николаевского А. А. Ивченко Н. Д. Супруна
 Н. В. Романова С. Г. Рубо-Де-Пантесес
 С. И. Мирлева И. М. Мараненко Н. Р.
 Глизи Г. Г. Земс Дмитрий Александр
 и Кривошия Н. 99 ..... ПРЕДАНЫ ЗЕМЛЮ.

ПОМ. ГОРПРОКУРОРА .....
 ИСПОЛНИТЕЛЬ .....
 СЕКРЕТАРЬ СУМ ГО НКВД .....

Акт про розстріл 14 січня 1938 р. у м. Суми 14 заарештованих громадян. Двоє із них – священнослужителі: Ніколаєвський А. А. (м. Суми), Рубо-Де-Пантесес (с. Терни Недригайлівського району)¹³.

¹³ДАСО, ф.Р. – 7641, оп. 5, спр. 886. – Арк. 11

31 січня 1930 року за підозрою в скоєнні злочинів, передбачених ст. 54-10 ККУРСР був заарештований регент Пантелеймонівської церкви м. Суми ієромонах Антоній (Гірчев). Йому інкримінували різні провини, та суть їх одна: священник «підгорнівської орієнтації», вороже налаштований до радянської влади, систематично проводив антирадянську агітацію і т. п.

Сумський окружний відділ ДПУ справу Гірчева направив на розгляд особливої наради ДПУ УРСР, рішенням якої священник був ув'язнений на 8 років у виправно-трудових таборах¹⁴. Щоправда, після подання касаційної скарги на ім'я окружного прокурора термін вироку було зменшено до 3-х років заслання. Подальша доля о. Антонія невідома.

Така ж доля спіткала й настоятеля Пантелеймонівської церкви м. Суми о. Іринарха (Маслова), заарештованого 9 листопада 1936 року за «контрреволюційну агітацію з використанням релігійних забобонів». Вперше його ув'язнили в 1930 році.

Із матеріалів слідства зрозуміло, що о. Іринарх після арешту перебував у Сумській в'язниці, де, незважаючи на те, що вів слідство відомий «майстер допитів» Богров С.М., винним себе не визнав. Проте постановою спецколегії Харківського облсуду (у м. Суми) за ст. 54-12 КК УРСР був ув'язнений на 4 роки у виправно-трудових таборах¹⁵. Подальша доля Маслова Іринарха Леонтійовича невідома.

Подібні факти були непоодинокими. Зокрема, не можна не згадати про нелегку долю та особисту трагедію священника с. Бітиця Сумського району о. Іоана Приходька.

Вперше його заарештували в 1924 році, через два роки після одруження. Потім знов ув'язнювали й безпідставно засуджували в 1935, 1949 роках¹⁶. Але ні арешти, ні заслання не зламали волі священника. Своїх переконань о. Іоан не зрікся, лишився самим собою, впевненим у власній правоті й навдивовижу працездатним. Навіть у засланні він продовжував свою священницьку діяльність.

*Приходько Іоан Дмитрович
1949.
(фото із архівно-слідчої справи)*

¹⁴ ДА УСБУ в СО, спр. П – 12444.

¹⁵ ДА УСБУ в СО, спр. П – 1809. – Арк. 73.

¹⁶ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 2, спр. 826; там само, ф.Р. – 7641, оп. 5, спр. 162.

97 років відміряла доля о. Іоану.

Згадуючи ті важкі дні й часи, він у своєму щоденнику писав¹⁷:

Будучи репресирований Ю. Лейт
не свідомствовав, а трудився
в лагері Зайолярск, за що и
имел (титул) звание Державн
ударник „Норильстроя“
В 1942 году, придя в себя, опять
окумился в пастырскую деятель-
ность и в Зайолярском гор. Нориль-
ске построил избушку, в которой
отправлял все Воскресн. и Праздн.
Службы, Окрестил 57 душ, а также
приглашал, хоронил и прочее...
А когда уезжал на Родину то
безвозмездно подарил тамошним
христианам свою избушку-капелю,
за которую мне предложили
посторожить. Покупателям 5500 рубл.
Свидетели сами:
Б. Мотог. Красн. Крав. Ворокошиновский
Инженер-Москва Строганов. С. М. Анд.
Михаевск У. Штальман-Бобков М. Вас.
Зав. М. Ч. Б. " " Степанов М. М.
Директор " " Дугельский И. Д. (С. М.)
Шанюшкина Анна Сид. г.
и многие другие.

Репродуковано сторінку зі щоденника о. Іоана (Приходька І. Д.)

¹⁷ Архів автора.

Об'єктом постійних утисків і переслідувань були священнослужителі та ієрархи Української автокефальної православної церкви (УАПЦ).

До чисельних жертв сталінських репресій потрапив і єпископ УАПЦ Володимир Даховський (Дахівський), звинувачений у зв'язках з керівниками Всеукраїнської Церковної Ради автокефальної церкви Морозом М.Н., Чехівським В.М. та іншими. У 1938 році він був заарештований Лебединським райвідділом НКВС і за ст. ст. 54-2, 54-10, 54-11 КК УРСР ув'язнений на 8 років у ВТТ. А невдовзі після відбуття покарання, 19 травня 1949 року, управлінням МДБ по Сумській області єпископ був заарештований удруге за той самий «злочин». Пред'явлених йому звинувачень владики не визнав, однак рішенням особливої наради при МДБ СРСР від 3 вересня 1949 року єпископ Володимир Даховський (Дахівський) за причетність до надуманої української націоналістичної організації був висланий в Красноярський край (строк не вказаний)¹⁸. Подальша його доля невідома.

Майже 10 років переслідувалися священники та парафіяни Української автокефальної православної церкви на території Глухівського району. З архівно-слідчих справ відомо, що в квітні-травні 1938 року 10 служителів церкви були розстріляні в Чернігові. Серед них були священники Миронович Микола Васильович (м. Глухів) та Шевченко Петро Трохимович (с. Семенівка Глухівського району)¹⁹.

У 1938 році за ст. 54-10 КК УРСР був розстріляний священник УАПЦ із селища Краснопілля Костюченко Іван Якович. Разом з десятками інших були розстріляні священники УАПЦ Конотопщини – Копитченко К.Т., Романченко П.І., Савченко М.Є...²⁰

Звичайно, це лише окремі факти, але сьогодні вже відомо, що сталінські поплічники послали на Голгофу всіх священнослужителів УАПЦ.

Як не гірко, однак продовжимо розповідь про священників Сумської єпархії, репресованих у роки сталінізму, про їх трагічну долю.

Настоятель Вознесенської церкви м. Лебедина о. Костянтин Смірнов був людиною незвичайною: освічений дієвий пастир, магістр філософії. У 1936 році за релігійну діяльність був заарештований і засланий до Сибіру на 3 роки.

Повернувшись у 1939 році на Сумщину, деякий час працював плановиком в артлі «Червоний молот», але в 1941 році був удруге заарештований. Смірнов К.О. (владики Агафангел) трагічно загинув у 1941 році в одному із сибірських таборів.

¹⁸ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 2, спр. 136.

¹⁹ Там само, оп. 1, спр. 348, 879.

²⁰ А.Чугай. Більшовицькі репресії проти духовенства на Сумщині // Релігійний бюлетень часопису «Бористен» – «Наша Церква Київський Патріархат». - №2, лютий 2005. - С. 6-8.

Померли в тюрмах священнослужителі: із села Кальченки Білопільського району Бушуєв Степан Георгійович (1938 р.), з м. Білопілья – Азбукін Олександр Миколайович (1938 р.), із смт. Вороніж Шосткинського району – Рябуха Юхим Федорович та інші.

Агентам НКВС та КДБ для переслідування або арешту пастирів і архіпастирів було достатньо анонімної заяви, маленького натяку на політичну неблагонадійність і доля людини вирішувалась, як правило, трагічно. Наприклад, молебень, що відбувся без дозволу 2 серпня 1936 року в с. Будищі Путивльського району, «стражами порядку» теж був розцінений як випадок проти радянської влади. Щоб уникнути розправи, священник Амвросій Єлізаренко після богослужіння зник, подальша його доля невідома, але достеменно відомо, що інші організатори молебню були заарештовані й відправлені до Глухівської тюрми²¹.

Так само виникла справа священника із с. Бобрик Білопільського району Миколи Івановича Асмолова, звинуваченого за ст. 54-10 ККУРСР.

У постанові Сумського окружного відділу ДПУ про притягнення до відповідальності священника М.Асмолова та 8-ми його односельців записано:

«[...] входять до складу куркульського угруповання попа Асмолова, яке ставить своєю метою підринок всіх заходів радянської влади, здійснюваних нею на селі. Під час останньої хлібоздачі проводили агітацію проти неї...».

Надумані факти. Безпідставні звинувачення. Проте особлива нарада при колегії ОДПУ 16 серпня 1929 року ухвалила єдиний вирок – 3 роки концтаборів о. Миколаю та всім, хто був заарештований разом із ним²².

Заради істини пожертвував своїм добробутом і земним життям сумський священник Петро Михайлович Кривомазов, відомий серед парафіян Спасо-Преображенського собору як отець Серафим.

Заарештований у листопаді 1937 року за звинуваченням в антирадянській агітації, він, незважаючи на «наполегливу роботу над ним», винним себе не визнав. Але згідно з рішенням особливої трійки по Харківській області від 17 грудня 1937 року о. Серафима було розстріляно²³.

Неодноразово засуджувалися за так звану контрреволюційну діяльність і, згідно з рішенням трійок, були розстріляні священнослужителі: із м. Суми – Согін Микола Михайлович, Ємельяненко Олександр Федорович, із м. Путивль – Костюк Костянтин Іванович; із м. Охтирки – Григоревич Василь Львович, Коваль Григорій Іванович, із Недригайлова – Сайко Петро Микитович, із Миропілья – Пустовіт Микола Васильович.

²¹ Тупик С.В. Будищі – село над Клевенню. – Суми: Мрія, 2002. – С. 58.

²² ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 1, спр. 835.

²³ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 6, спр. 720.

6799

НКВД—УССР

ХАРКІВСЬКЕ ОБЛАСТНЕ УПРАВЛІННЯ

Заявлено в 1940 г. Отдел

—-е Отделение

ДЕЛО № 7023
757

Про обвинено
Кривомазова Петр
Мисеяловича
по ст. 54-10 ч. 1-а УК УССР.

УЧТЕНО в 1982 году

Начато 4-го ноября 1937 г.

Окончено 16 ноября 1937 г.

На 28-х листах

Репродуковано титульну сторінку справи по звинуваченню
П.М.Кривомазова

*Базилевич
Василь Митрофанович
(фото з архівно-слідчої справи)*

*Гамегін
Єрофій Іванович
(фото з архівно-слідчої справи)*

Звертає на себе увагу той факт, що майже половині заарештованих священників виносився смертний вирок.

Наведемо ще декілька прикладів того, як за сфальшованими, надуманими звинуваченнями співробітники місцевих органів НКВС ув'язнювали служителів церкви, створюючи видимість їх ворожої діяльності. Ці факти розкривають суть процесів проти духовенства.

У липні 1937 року співробітниками Липоводолинського райвідділу НКВС був заарештований священник с. Семенівка Базилевич Василь Митрофанович. Головними злочинами, що інкримінувалися йому, були: антирадянська пропаганда, збір підписів селян проти закриття церкви, хрещення дітей тощо.

Наводимо витяг із протоколу допиту Базилевича В.М. від 12 серпня 1937 року. (Подається мовою оригіналу).

Вопрос: какою контрреволюционную деятельность Вы проводили среди населения в 1935/1936 г.г., собирая подписи при закрытии церкви?

Ответ: Подтверждаю, что я никакой контрреволюционной деятельности среди населения не проводил.

Вопрос: Вы следствию говорите неправду. Требую признания.

Ответ: Я говорю правду. Контрреволюционной деятельностью среди населения я не занимался.

Вопрос: Вы избличаетесь в проведении контрреволюционной деятельности, направленной против партии и соввласти. Признаете ли свою виновность?

Ответ: Еще раз подтверждаю, что контрреволюционной деятельности я не проводил и виновным себя не признаю²⁴.

Потім був допит 9 вересня. Така ж сама методика: питання повторювалися в різних варіантах. І це не випадково: ніяких фактичних доказів щодо контрреволюційної діяльності Василя Митрофановича у слідства не було. Але попри будь-яку логіку подій Базилевич В.М. отримав смертний вирок і за рішенням особливої трійки УНКВС по Харківській області від 17 вересня 1937 року був розстріляний²⁵.

За аналогічними сфабрикованими звинуваченнями в липні 1937 року був заарештований священник с. Лучка Липоводолинського району Гамагін Єрофій Іванович. Для порівняння наведемо витяг із протоколу його допиту від 12 серпня 1937 року (Мова і стилістика документа збережені).

Вопрос: Следствие располагает данными, что Вы на протяжении ряда лет занимались к/р [контрреволюционной – авт.] деятельностью [...] Расскажите подробно о своей контрреволюционной деятельности.

Ответ: Контрреволюционной деятельности среди населения я не проводил.

Вопрос: Вы следствию говорите неправду. Требую честных признаний.

Ответ: Я подтверждаю правду, что контрреволюционной деятельности среди населения не проводил.

Вопрос: Следствие располагает данными, что Вы, будучи в хут. Вишневом в квартире Пенько К.М. для нелегального крещения ребенка пели украинский контрреволюционный гимн.

Ответ: Да, я в квартире Пенько К.М. был и крестил ребенка, но точно не помню пел ли я украинский контрреволюционный гимн.

Вопрос: Вы избличаетесь в проведении к/р деятельности. Признаете ли Вы себя виновным?

Ответ: контрреволюционной деятельности я не проводил и виновным себя не признаю²⁶.

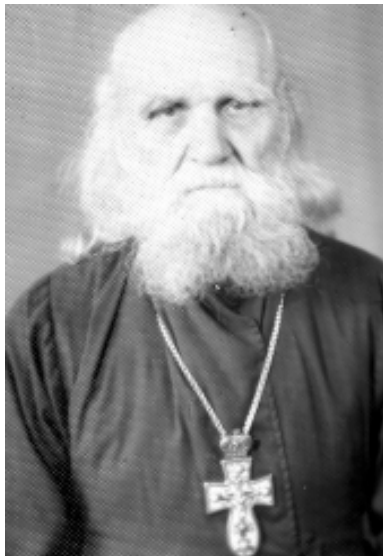
²⁴ ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 289.

²⁵ Там само.

²⁶ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 5, спр. 398. – Арк. 18.

*Чернявий
Кузьма (Кесарій) Омелянович
(фото з архівно-слідчої справи)*

*Кочмола
Порфирій Кирилович
(фото 1950-х років)*

Надто непереконливими були звинувачення, висунуті проти Гамагіна Є.І., але це не завадило трійці УНКВС по Харківській області прийняти постанову про застосування вищої міри покарання.

21 жовтня 1937 року о 23.45 Гамагін Єрофій Іванович був розстріляний²⁷.

Двічі зазнав репресій священник із Глухівського району Чернявий Кузьма (Кесарій) Омелянович. У 1928 році був висланий на Соловки.

Після звільнення постановою особливої наради ДПУ УРСР від 28 грудня 1934 року був засуджений за ст. 54-10 КК УРСР на 3 роки виправно-трудових таборів. Подальша доля невідома²⁸.

Типовою для тих років була й доля Кочмоли Порфирія Кириловича, учасника першої світової війни. У 1916 році він був поранений у ногу, контужений. Із 1924 року працював священником у православній громаді с. Верхня Сироватка Сумського району. У 1937 році безпідставно, як «ворог народу», був заарештований.

Наведемо деякі факти з архівно-слідчої справи Кочмоли Порфирія Кириловича.

²⁷ Там само. – Арк. 26.

²⁸ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 6, спр. 517.

Анкета арестованного

ім'я Кочман
« і отчество Гордирій Кириллович
дата народження: число 26 місяць Фіральс год 1890.
місце народження: с. Верхня Сиробатка, Кременітського
на, Катеринської Олександрів.
місце проживання (адрес) с. Буняк, Х.О. вул. Леніна №12 при
Бере.
професія і спеціальність Спеціаліст
«сто служби і должность или род занятий при армії і «Спецслужба»
Буняк - партизанів з Септембер 1937.
(вказати без скорочень названня підприємств или «установлення і характер виробництва»)
спорт Волята Буняк Гордирій в 1936. ХМ-№171033.
(вказати «Членство в організації, номер і категорія, год проживання»)
Ротман Буняк Гордирій.
національне походження Українці - українці; Замки Бр. українські Бр.
(род заняття розписати і на індивідуальне положення)
національне положення Кремльниць - Буняк
(род заняття і індивідуальне положення арестованного)
до революції Учителю в селі у. м. п. 9.
після революції Кремльниць Київ, с. 1924. Спеціаліст Кременітського
об.) Раківський в 1924.
навчання (общее і спеціальное) Київський і на курсі спеціаліст
Кремль.

Діалог зі слідчим:

«Запитання: Агітуючи про віру в Бога і релігію, ви проводите активну антирадянську агітацію. Чи визнаєте ви себе винуватим?»

Відповідь: Агітуючи за віру в Бога і необхідність релігії, я не вважав і не вважаю таку агітацію шкідливою і антирадянською, а відтак – не визнаю себе винуватим [...]»²⁹.

²⁹ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 1, спр. 1000. – Арк. 19.

З обвинувального висновку:

[...] Кочмола не приховував своїх контрреволюційних поглядів і відверто говорив: «радянська влада поступила зі мною як з ворогом, то ж і я вважаю себе ворогом радянської влади [...]» Працюючи в машинобудівельному технікумі, Кочмола проводив «контрреволюційну роботу серед студентів [...]

На думку слідства і так званого суду, який представляла трійка, цього було достатньо, щоб людину засудити.

27 листопада 1937 року особлива трійка УНКВС по Харківській області прийняла рішення про заслання Кочмоли Порфирія Кириловича на 10 років у спецтаборі³⁰.

Судочинні справи кінця 20-х – початку 30-х років рясніли надуманими фактами викриття «нелегальних антирадянських церковних угруповань» і свідчать про груповий характер арештів священнослужителів.

Так, особливою трійкою НКВС по Харківській області у 1938 році засуджені до розстрілу 6 колишніх священників м. Лебедина: Яковлев В.П., Грабовський П.С., Хоменко А.М., Панкратьев О.Н., Щетина А.І, Жук А.П., як учасники контрреволюційної групи, що вела «активну організовану контрреволюційну діяльність, спрямовану на підрив радянської влади»³¹.

Вражають протоколи допитів. Яковлев В.П., як «керівник контрреволюційної групи» на перших допитах відповідав однозначно: «Ні, ніякої контрреволюційної діяльності я не проводив», але пізніше визнав, що (далі мовою документа)

«... На путь борьбы с сов. властью стал впервые в 1924 году, будучи священником – ярым приверженцем монархического строя. В последствии из вышеуказанных лиц сформировалась группа. Мы, уже будучи по своей контрреволюционной работе подготовлены вести активную контрреволюционную деятельность против СССР, стали проводить среди населения пораженческую работу, распространяли провокационные слухи о скорой перемене советской власти...»³².

Священик Хоменко А.М., після відповідної роботи над ним, теж визнав себе... «виновным в том, что с 1932 года был участником контрреволюционной группы, состоявшей из священников г. Лебедина»³³.

На початку листопада 1937 року органами НКВС була сфабрикована справа про антирадянську організацію церковників, яка нібито діяла в Середино-Буді. У ході справи було заарештовано чотири священники і ряд інших служителів церкви.

³⁰ Там само.

³¹ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 6, спр. 588.

³² Там само. – Арк. 54-55.

³³ Там само. – Арк. 74.

У звинувальному висновку вказувалося на те, що, починаючи з 1936 року, після того, як у місті були зачинені всі церкви, зазначені особи (11 чол.) проводили богослужіння й зібрання в квартирах священників, де велися розмови про повернення храмів тощо. Це було розцінено як кримінал, як антирадянське церковне угруповання. І хоча жодних доказів його існування у слідчих не було, трійка при Чернігівському облуправлінні НКВС 13 квітня 1938 року, керуючись заповідями вождя «применять к попам высшую меру наказания»³⁴ оголосила трьом священникам: Авдеєнку В.А., Ландару С.Д., Коваленку О.М. смертний вирок³⁵.

Ні священники, ні інші особи, що проходили у справі, винними у пред'явлених звинуваченнях себе не визнали. Лише Авдеєнко В.А., який за висновками слідчих був керівником цього угруповання, хоча під час допиту 27 листопада 1937 року заявляв, що ніякої контрреволюційної роботи не проводив, але 4 квітня 1938 року змушений був визнати, що проводив антирадянську агітацію, що з його ініціативи була створена антирадянська церковна організація³⁶ і т. п.

Ще одним документом, що викриває підступно-злочинну діяльність радянської каральної системи, була вигадана органами НКВС наприкінці 1937 року справа про «контрреволюційну фашистську повстанську організацію», створену священником Букасовим Ф.М. у Буринському районі.

За схемою слідчих Букасов організував її ще в 1930 році, завербував до співпраці «заядлих церковників» – односельців Попова П.І., Іващенко М.П., Резника Ф.П., Редько І.М. та інших жителів с. Черепівка³⁷.

Під тиском слідства священник і всі заарештовані у справі визнали, що входили до складу створеної ними фашистської контрреволюційної організації. Та це й не дивно: «практика» органів ДПУ, НКВС загальновідома.

Необ'єктивність слідства та звинувачень відчувається відразу після ознайомлення з протоколом допиту «керівника» цієї організації – священника Букасова Ф.М.

ВИТЯГ ІЗ ПРОТОКОЛУ ДОПИТУ

від 14 вересня 1937 року (подається мовою оригіналу):

Вопрос: Ваша контрреволюционная организация имела программу с изложением методов и целей деятельности?

Ответ: Писаной программы наша организация не имела. Мы руководствовались в своей контрреволюционной работе основными положениями, изложенными в Библии, которая в меня лично имелась, но была изъята при моем аресте.

³⁴ Латышев А.Г. Рассекреченный Ленин. – М., 1996. – С. 170.

³⁵ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 2, спр. 14. – Арк. 90, 93, 96.

³⁶ Там само. – Арк. 126.

³⁷ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 2, спр. 265. – Арк. 111-114.

Вопрос: Вами – что, Библия прорабатывалась с участниками контрреволюционной фашистской повстанческой организации?

Ответ: Да, Библия между участниками нашей контрреволюционной фашистской повстанческой организации прорабатывалась. Я ее лично читал и разъяснял.

Вопрос: Какими основными положениями из Библии Вы руководствовались?

Ответ: Мы руководствовались пророчеством пророка Даниила, который говорил, т. е. предсказывал о возобновлении Церкви, что может безусловно произойти после свержения советской власти. А по его предсказанию Церковь должна быть возобновлена через 1290 дней.

Вопрос: Какими методами ваша организация популяризировала программу среди населения?

Ответ: Библии, т. е. тех положений, которые мы взяли за основу своей программы, мы нигде не прорабатывали. Такие прорабатывались в чрезвычайно узком кругу. Я лично никому не говорил, что у меня имеется Библия, скрывал это от своих единомышленников по контрреволюционной организации с целью конспирации...³⁸

За цю «провину», сфабриковану на підставі шитих білими нитками «неспростовних фактів» трійка при Чернігівському облуправлінні НКВС 14 листопада 1937 року засудила Букасова Федора Михайловича до вищої міри покарання, інших – до 10 років позбавлення волі³⁹.

Страшить і пригнічує думка: як же треба було знущатися над людиною, щоб змусити її зізнатися в кримінальних справах, до яких зовсім не була причетна?!

Органами ДПУ, НКВС на території області за період із 1929 до 1953 року було штучно створено 12 подібних «контрреволюційних церковних груп» у складі від 3 до 15 осіб у кожній, загальною чисельністю 83 особи. Зокрема, у 1929–1938 роках таких груп було створено 5: у м. Білопілья⁴⁰, селах Бобрик Білопільського⁴¹, Бранцівка Краснопільського⁴², Червона Слобода Недригайлівського⁴³ («євангелісти христові») та в с. Зноб-Трубчевська Середино-Будського⁴⁴ районів («баптисти») загальною чисельністю 30

³⁸ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 2, спр. 265. – Арк. 53-54.

³⁹ Там само. – Арк. 114.

⁴⁰ ДА УСБУ в СО, спр. П – 11406.

⁴¹ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 1, спр. 835.

⁴² ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 1, спр. 544.

⁴³ ДА УСБУ в СО, спр. П – 11947.

⁴⁴ ДА УСБУ в СО, спр. П – 11957.

осіб. За період з 1945 до 1953 року штучно було створено ще 7 таких груп: у містах Суми⁴⁵ і Тростянець⁴⁶, селах Вільне Великописарівського⁴⁷, Артемо-Растівка Тростянецького⁴⁸, Клишки Шосткинського⁴⁹, Хухра Охтирського⁵⁰, Кровне Сумського⁵¹ районів, чисельність яких складала 53 особи. Характерною ознакою «контрреволюційних релігійних угруповань» в області було те, що вони виникали не стихійно, а штучно створювались органами НКВС у місцях з найбільшою концентрацією релігійних громад та віруючих з метою їх компрометації, а в подальшому – знищення.

Прокоментуємо деякі з вищенаведених фактів.

У квітні 1938 року за звинуваченням у контрреволюційній та підпільній сектантській діяльності була майже повністю розстріляна громада євангельських християн-баптистів (ЄХБ) с. Бранцівка Краснопільського району. За рішенням особливої трійки були знищені:

Лазаренко Юхим Володимирович,

Лазаренко Панько Васильович,

Лазаренко Григорій Васильович,

Макаренко Панас Трохимович,

Забара Кузьма Петрович,

Свинаренко Семен Вікторович,

Максименко Федір Васильович.

Як виявилось після знайомства з архівними документами, у слідчих справах не було жодного доказу, який би підтверджував антирадянську діяльність цих людей.

Абсурдним було звинувачення громади в «нелегальній» діяльності. Вона існувала цілком легально, оскільки була зареєстрована у відповідних органах державної влади. При бажанні це було дуже просто з'ясувати. Також встановлено, що під час розгляду цієї справи мали місце факти незаконних методів ведення слідства.

Аналогічна антирадянська контрреволюційна організація, але вже православної орієнтації, була «викрита» у 1938 році в Білопідлі. П'ять заарештованих священників звернулися зі скаргою до прокуратури України.

Далі – свідчать документи.

---

⁴⁵ ДА УСБУ в СО, спр. П – 11888.

⁴⁶ Там само. – спр. П – 12444.

⁴⁷ Там само. – спр. П – 12039.

⁴⁸ Там само. – спр. П – 11696.

⁴⁹ Там само. – спр. П – 12370.

⁵⁰ Там само. – спр. П – 1239.

⁵¹ Там само. – спр. П – 8459.

5/111-1939
№ 026/1449м. Київ, вул. Савецька № 15
Телефон №В УГОЛОВНО-СУДЕБНОМУ КОЛЛЕГІУМІ
ВЕРХОВНОГО СУДУ УРСРЗАКЛЮЧЕННЯ

1939 года, Прокурор Уголовно-Судебного Отдела
Прокуратуры УССР ЗЕВЕЛЬ рассмотрел дело осужденного
ПРОКОРОВА Н.И., ПЕНЬКЕВИЧА В.Г., ДОБРЕЦКОГО А.И., РЕВС-
КОГО И.Г. и ШОКУНА П.П., -

Н а ш е л:

Приговором Уголовно-Судебной Коллегии Сумского
Облсуда от 26.III-1939 г. осуждены:

1. - ПРОКРОВ Никита Иванович, 1889 г. рождения,
беспартийный, со средним образованием /духовным/ по про-
фессии священник, житель г. Белополья - по ст.ст. 54-II
и 54-10 ч. 2 УК УССР осужден на 7 лет лишения свободы и
поражения в правах на 3 года.

2. - ПЕНЬКЕВИЧ Василий Григорьевич, 1871 г. род.,
среднее образование, священник, житель г. Белополья, был
судим в 1929 г. за антисоветскую деятельность, - по
ст.ст. 54-II и 54-10 ч. 2 УК УССР осужден на 7 лет лише-
ния свободы и поражения в правах на три года.

3. - ДОБРЕЦКИЙ Андрей Михайлович, 1885 г. рождения,
среднее образование, священник, житель г. Белополья по
ст.ст. 54-II и 54-10 ч. 2 УК УССР осужден на 7 лет лише-
ния свободы и поражения прав на три года.

4. - РЕВСКИЙ Иван Григорьевич, 1890 г. рождения,
с высшим образованием, по соц. происхождению из духов-
ного звания, по профессии слушатель религиозного куль-
та, житель г. Белополья - по ст.ст. 54-II и 54-10 ч. 2
УК УССР, осужден на 7 лет лишения свободы и поражения
в правах на 3 года.

5. - ШОКУН Павел Прохорович, 1885 г. рождения,
грамотный, слушатель религиозного культа, житель г. Бе-
лополья, - по ст.ст. 54-II и 54-10 ч. 2 УК УССР, осужден
на 5 лет лишения свободы и поражения в правах на 3 года

На материалах дела, как предварительного, так и судебного следствия установлено, что ПРОХОРОВ, ПИЊКЕВИЧ, ДОБРЕЦКИЙ, РЕВСКИЙ и ШОВКУН проживая в г. Белополье и являясь все слушателями религиозного культа, будучи антисоветски настроены организовано проводили контрреволюционную агитацию против колхозного строя, клеветали на Советскую власть, проводили пропаганду среди колхозников о невыходе на работу в религиозные праздники.

Свою работу проводили путем хождения по дворам.

Все вышесказанное подтверждается показаниями свидетелей:

Осужденные Пинкевич, Добрецкий и Ревский в своих показаниях утверждают на необоснованность приговора, объявляя, что их признание на предварительном следствии не отвечает действительности, что свидетели говорят неправду.

Осужденные Шовкун и Прохоров в своих показаниях просят смягчить меру наказания.

Кассалоба всех осужденных не заслуживает внимания, так как показаниями свидетелей, как на предварительном, так и на судебном следствии полностью доказана их контрреволюционная агитация.

Кроме кассовенного гами обвиняемые не отрицают, что они проводили работу среди населения, но эта работа носила чисто религиозный характер.

На основании изложенного и руководствуясь ст. 346 п. 6 УПК УССР, -

С Ч И Т А Ю:

Приговор Уголовно-Судебной Коллегии оставить в силе, а кассалобы ПРОХОРОВИЧА, ДОБРЕЦКОГО, РЕВСКОГО, ПИЊКЕВИЧА и ШОВКУНА без удовлетворения.

ПРОКУРОР I ОТДЕЛЕНИЯ УСО
ПРОКУРАТУРЫ УССР

СОГЛАСЕН:

ПОМ ПРОКУРОРА УССР
НАЧ УГОЛ.-СУДЕБНОГО ОТДЕЛА

ЗЕВЕНЬ.-

БЕЛЯЕВ Ф.

В архівно-слідчих справах збереглися тюремні фотографії Білопільських священників. На жаль, автору не вдалося знайти фотографії Прохорова Миколи Івановича.

Відамо належне принциповості й мужності цих священнослужителів і взагалі всіх мучеників за віру, і схилимо голови перед їх образами⁵³.

*Добрецький
Андрій Михайлович*

*Пенькевич
Василь Григорович*

*Ревський
Іван Григорович*

*Шокун
Павло Прохорович*

Трагічний шлях багатьох священнослужителів повторився й у життєвій долі священника с. Успенка Буринського району Кузика Омеляна Івановича, репресованого у 1922, 1923 і 1937 роках. У чому тільки не звинувачували о. Омеляна: і в сприянні петлюрівцям, і в шпигунстві на користь Польщі, і в контрреволюційній діяльності, і в поширенні чуток про війну та неминучу загибель радянської влади⁵⁴.

Надуманість звинувачень була очевидною. Проте рішенням трійки при Чернігівському облуправлінні НКВС від 13 листопада 1937 року Омелян Іванович був розстріляний⁵⁵.

Для того, щоб було зрозуміліше як фабрикувалися карні справи, наведемо два документи: ордер на арешт та обвинувальний висновок.

⁵³ ДА УСБУ в СО, спр. 11406. – Арк. 181-182.

⁵⁴ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 4, спр. 987. – Арк. 31.

⁵⁵ Там само. – Арк. 32.

У С С Р

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

О Р Д Е Р № 35

Выдан 12 " 12 1937 г.

Действителен 2 " суток.

Сотруднику

НКВД УССР тов.

..... поручается
произвести обыск и арест го-на Кузик

Смильча Ивасовича

проживающего

а. Утенка

Всем органам Советской Власти и гражданам
УССР надлежит оказывать законное содействие
предъявителю ордера при исполнении им возло-
женных на него поручений.

Нач.

Буршевского ро Мещин

НКВД УССР

Секретарь

⁵⁶ Там само. — Арк. 6.

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ .

31

По след. делу №-36129 . По обвинению
КУЗНИКА Емельяма Ивановича по ст. 54-10 ч.1-я и 2-я

В Буринское РО НКВД поступила информация, что слухи о культе пош. КУЗНИК Емельям Иванович двукратно за время войны, происходят из Польши за счет систематически контролируемых действующих агитаторов, разжигая слухи о слухах населения Сов. власти в партиях на основе религиозных предрассудков.

Произведенные по делу след. действия показали, что КУЗНИК Е.И. действуя и систематически занимаясь контрольной работой его выявлено:

В августе-сентябре 1936 г. КУЗНИК организовал целое движение и подпольство особенно многолюдных в чл. колхозах распространял слухи, что правительство церкви открыло в с/совете имеет бумажку, в с/совете это скрывает. Толпа фанатиков направил к/р КУЗНИК в сел. с/совете с требованием старить церковь /д.д. 9-21-22-25-28-29/

В мае-июне 1937 года пош. КУЗНИК группировал людей индивидуальное в Сталинском доносительном отделе в контрольном духе заявляя, что земля должна быть возвернута индивидуальникам, а колхозы как временные явления скоро будут распуцены. Скоро будет война - Советскому властью разберут /д.д. 20-21-23-25-26-27-28-29/. Такая агитация КУЗНИКА выявила немалым и сдвигами приходила в сел. с/совете с требованием возвращении им земли.

Обвиняемый КУЗНИК Емельям Иван ович письменно себя признал в части пересмотра Бюджет в своей квартире, по факти к/р деятельности отрицает, но факти к/р деятельности подтверждаемы свидетельскими показаниями и очевидя очевидны /д.д. 17-18-20-21-23-25-26-27-28-29/.

По делу ОБВИНЯЕТСЯ :

Служитель культа пош. КУЗНИК Емельям Иванович 1873 года рождения, уроженец Польши Дубовский уезд село Дубратово, судился два раза за к/р деятельность и за скрытые петлюровские банды в своем доме, в работный месяц.

И тот, что он систематически проходил к/р агитатор против политики партии и мероприятий Сов. власти использованья религиозные суеверия.

Создавал панику распространяя слухи о войне и чл. беги Сов. власти т-е совершил преступлений предусмотренные ст. 54 часть 1-я и 2-я УК УССР.

На основании выше изложенного - **ПОСТАНОВИЛ :**
Дело по обвинению КУЗНИКА Е.И. направить на рассмотрение Тройки УНКВД по Черниговской Области.

НАЧАЛЬНИК РО НКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГСБЕЗОПАСНОСТИ

Губернатор: Арт. Стр. Сид. Витов
/Ген. лейтенант А. В. Витов/

Михайлов /КЛОХТИН/
/В.В.Витов/

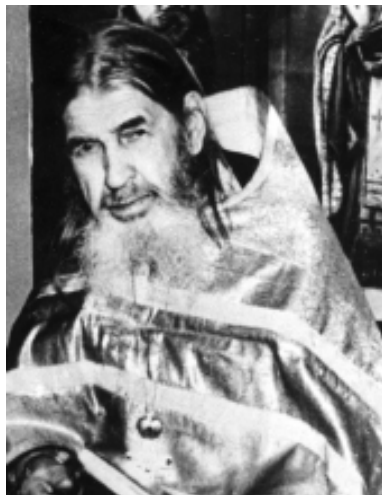
⁵⁷ ДАСО, ф.Р - 7641, оп. 4, стр. - Арк. 31.

Викликають подив незаконні репресії стосовно священнослужителів Глинської пустині (мовою слідчих КДБ – «жрецької контри»). По суті ні за що відбував 15-річний строк на Колимі схиархімандрит Андронік (в миру – Лукаш О.А.), двічі засуджений: у 1923 та 1939 роках. Під час другого заслання перші 11 місяців його тримали в тюрмі, де кожен ніч викликали на допити, вимагаючи «зізнатись» і дати «свідчення» щодо антирадянської діяльності єпископа Павлина. Але ні безперервні допити, ні погрози не зломали волі й сили духу о. Андроніка. Його шлях – це шлях великого терпіння, неймовірних страждань і небезпеки. А головне – він пройшов цей шлях мужньо, не втративши людського обличчя. У вересні 1948 року о. Андронік повернувся до обителі.

Тяжкими шляхами сталінських таборів пройшов ієросхимонах Серафим (в миру – Романцов І.Д.), який протягом майже 10 років одбував строк на будівництві Біломорканалу, потім – у Киргизії, але випробування не зломали його віри. У грудні 1947 року о. Серафим повернувся до Глинської пустині.

о. Серафим (Романцов) – архимандрит. Глинська пустинь. 1960 р.

о. Андронік (Лукаш) – дувівник Глинської пустині. 1959 р.

Відчутним ударом для протестантських організацій області став арешт відомого євангеліста Івана Веніаміновича Каргеля, який від серпня 1920 року на пропозицію Проханова І.С. проповідував у громаді ЄХБ с. Миколаївка (тепер – смт Жовтневе на Білопільщині).

Там він зблизився з Копликом Архипом Семеновичем, який ще за царських часів був покараний за проповідь Євангелія, відбував термін у

*Іван Веніамінович Каргель
(1849–1938)*

У 1937 році був заарештований і ув'язнений у Сумській тюрмі 88-річний Каргель І.В. Щоправда, з часом він був звільнений за станом здоров'я і невдовзі помер. Похований Іван Веніамінович на міському кладовищі м. Лебедина.

Третя донька – Олена Іванівна, що приїхала з Ленінграда доглядати за хворим батьком, 5 грудня 1937 року була заарештована і за звинуваченням у контрреволюційній агітації, рішенням особливої трійки УНКВС Харківської області засуджена до вищої міри покарання – розстрілу. Вирок був виконаний у м. Суми 16 січня 1938 року⁵⁸.

Каральна машина працювала на всю потужність і в перші післявоєнні роки. Насамперед було покінчено з «підгорнівцями»⁵⁹.

У червні 1945 року в Тростянецькому районі за звинуваченням в антирадянській пропаганді й співпраці з окупаційною владою було заарештовано 17 служителів згаданої релігійної течії, у тому числі Сокруту Г.О., Фурдило Л.Я. та інших. І хоча провина їхня не була доведена, військовий трибунал МВС Сумської області 1 серпня 1946 року засудив їх до 10-15 років ВТТ⁶⁰.

1 січня 1946 року уповноважений у справах РПЦ по Сумській області Носуленко Т.П. доповідав Голові Ради у справах РПЦ при РНК СРСР:

⁵⁸ ДАСО, ф. Р-7641, оп. 2, спр. 506.

⁵⁹ Детальніше про сутність віровчення «підгорнівців» можна довідатися з книги автора «Сумщина християнська», вид. 2, доповнене. – Суми: Козацький вал, 2000. – С. 70-73.

⁶⁰ ДА УСБУ в СО, спр. П – 12444, Т. 5. – Арк. 58-65.

(ВИТЯГ)

«[...] Ликвидация «подгорновщины» ... закончена. Во все бывшие «подгорновские» общины назначены (виділено автором), по согласованию со мной, православные священники... Некоторые из этих религиозных общин уже зарегистрированы, а другие находятся в процессе подготовки к регистрации. В заключении следует отметить, что в борьбе с «подгорновцами» проведена большая работа. Приходилось не только принимать и долго беседовать с приезжающими группами «подгорновцев», но и выезжать в г. Тростянец, в с. Каменку. «Подгорновцы» очень упорно, а некоторые – прямо-таки фанатически отстаивали свое учение, главным образом, подчеркивая свое общение с Богом, и то, что они ведут трезвый образ жизни, не курят и пр. Конечно, сказать, что «подгорновщины» уже нет еще нельзя. Часть «подгорновцев», как и прежде, продолжает находиться в расколе с Патриаршей Православной Церковью и враждебно относится к ней. Другая часть «подгорновцев», любившая раньше посещать церковь, перестала посещать ее... Основная масса продолжает молиться на дому. Вот и все, что можна сказать о «подгорновцах» на сегодняшний день. С «подгорновщиной» покончено...»⁶¹.

Після сталінських гонінь настали хрущовські. Відрізнялися вони лише тим, що Сталіну для визначення і проведення політики в «релігійному житті» не потрібні були «санкції», дозвіл партійних органів, він діяв на свій розсуд. Починаючи з 1954 року питання державно-церковних відносин поступово перейшли в сферу партійної діяльності. Це і визначило антицерковну кампанію кінця 50-х – початку 60-х років.

Хрущов М.С., який у 1953 році став першим секретарем ЦК КПРС, вважав сталінський «лібералізм» по відношенню до церкви відходом від марксизму-ленінізму. Оскільки було оголошено про побудову комунізму ще за життя нинішнього покоління (до 1980 року), то для релігії, звичайно, місця там не залишалось. Вона видавалась остаточно перегорнутою сторінкою, неминучою долею темних, старих бабусь. Члени комуністичного суспільства мали бути вільні від «родимих плям» і «пережитків минулого». Антирелігійна кампанія не була б такою жорстокою, якби Перший секретар і прем'єр особисто не наполягали на її проведенні.

«Ми, – наголосив М.Хрущов на червневому (1963 р.) пленумі ЦК КПРС, – боролися й далі будемо боротися не тільки з буржуазною ідеологією, але й з її агентурою».

Зрозуміло, що це означало посилення боротьби з релігією. Для протидії Церкві та її служителями були задіяні значні сили команд-

⁶¹ ДАСО, ф. Р – 2196, оп. 2, спр. 29. – Арк. 1,3.

но-адміністративної системи: органи КДБ, партпарат, ідеологічний актив, виконкоми Рад, преса тощо.

Ізнову – репресії. Тільки з 1961 до 1964 року, тобто в часи так званої «хрущовської відлиги» в області були засуджені за релігійну діяльність, яка не мала кримінального характеру, Зікунов М.Є. і Наливайко Я.М. із Середино-Будського та Солошенко Я.Я. з Лебединського районів.

Єпископ Чернігівський і Ніжинський Андрій (Сухенко), за суміцництвом керуючий сумською Єпархією (1959–1961 рр.)

Широкого розголосу набув судовий процес над архієпископом Чернігівським і Сумським Андрієм (Сухенком), якого звинуватили в аморальній поведінці, «зловживанні посадовими повноваженнями і розтлінні молоді». 7 серпня 1961 року він був заарештований і засуджений на 8 років позбавлення волі⁶².

На суді владика відкинув усі звинувачення. Багато документів і фактів вказують на те, що ця ганебна, сфабрикована операція органів КДБ, була проведена з метою компрометації і розправи з керуючим архієреєм та для посилення антирелігійної істерії.

Про підступні методи боротьби держави з релігією свідчать чисельні документи. Наведемо один із них (подається вибірково, мовою оригіналу):

«Доповідна записка IV відділу УНКВС по Чернігівській області про агентурно-оперативну роботу по церковно-сектантській контрреволюції (на Сумщині – авт.) з I.VI.1937 по 9.I.1938 рр.»

«[...] Тот факт, что Путивльский район, как видно из данных переписи, поражен религиозностью на 67 %, говорит об активности церковников, проживающих в пределах района.

Не имея близкого агентурного подхода к контрреволюционному подполью церковников на месте, нами был командирован на территорию Путивльского района агент «Петров», который вскрыл контрреволюционное подполье.

На основании данных «Петрова» нами был арестован поп Иваненко Н.А., который в процессе следственной про-

⁶² Павлинко С. Опозиція на Чернігівщині: 1944–1990. – Чернівці, 1995. – С. 37.

работки подтвердил имеющиеся данные о наличии контрреволюционного подполья церковников в Путивле и проводимой ими широкой антисоветской деятельности.

По делу нами было привлечено к ответственности 15 человек, из них: 6 попов, 9 активных монахинь [...]»⁶³.

Архівні документи дають можливість стверджувати, що насправді фабула подій була дещо іншою. Після серії допитів, не витримавши тортур, Іваненко Микола Панасович (о. Миколай) визнав звинувачення і дав необхідні слідчим свідчення. Невдовзі після згаданих подій, у травні 1937 року його було засуджено до 10 років позбавлення волі⁶⁴.

Влітку 1949 року, по «другому колу», за тим же неправдивим звинуваченням у приналежності до контрреволюційної організації, за ст. 54-10, ч. II КК УРСР постановою особливої наради при МГБ СРСР о. Миколай був засланий до Казахстану⁶⁵.

Через 13 років президія Сумського обласного суду постановою від 21 березня 1962 року визнала арешти й звинувачення священника Іваненка М.П. у 1937 і 1949 роках безпідставними⁶⁶.

Політичні репресії проти церкви не обмежувались арештами, розстрілами й засланнями. Були й інші репресивні заходи – моральні утиски.

Серед них – позбавлення виборчих прав священнослужителів, членів їх сімей і взагалі віруючих. Тільки в Глухові, відповідно до інструкції ВУЦВК від 18 грудня 1926 року, із 806 осіб, позбавлених такого права, виявилось 29 служителів церкви та 16 членів їх сімей, тобто 45 осіб⁶⁷.

А по Глухівському і Конотопському повітах із понад двох тисяч мешканців, позбавлених виборчих прав, близько 140 були священнослужи-

*Іваненко Микола Панасович.
1949 р.
(фото із архівно-слідчої справи)*

⁶³ ДА СБУ. – ф. 16, оп. 30, спр. 81. – Арк. 169.

⁶⁴ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 2, спр. 552. – Арк. 19.

⁶⁵ Там само. – Арк. 29.

⁶⁶ ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 552. – Арк. 39-40.

⁶⁷ Глухівський краєзнавчий музей, Н.Д. – 500.

⁶⁸ ДАСО, ф.Р – 4611, оп. 1, спр. 414, 415; ДАСО, ф.Р – 1731, оп. 1, спр. 4,6.

телями⁶⁸. Аналогічна ситуація спостерігалась і в інших регіонах області.

За період з 1951 до 1953 року за віру, хоча в судових вироках значилося «за антирадянську діяльність», були безпідставно притягнуті до кримінальної відповідальності члени громади ЄХБ с. Кровне Сумського району Ірина Семенівна Бурда, Олександра Наумівна Білокур, Антоніна Юхимівна Ковтун, а в селах Низи, Верхня та Нижня Сироватка того ж району – члени громади ХВЄ (п'ятидесятники) Павло Романович Климась, Пантелій Терентійович Поронос та інші. Всього – 11 осіб.

По відношенню до духовенства широко практикувались і погрози. Наприклад, у травні 1924 року в с. Реутинці Кролевецького району «[...] секретар осередку КСМУ підкинув анонімний лист попові [...] про те, щоб він припинив релігійну агітацію, в іншому випадку його буде вбито»⁶⁹.

Не змінилася ситуація на краще й у роки брежнєвського правління.

У 1966–1971 роках за активну релігійну діяльність в області було засуджено 13 осіб, у тому числі служителі релігійних громад РЦ ЄХБ: Чайка Б.А., Коплик М.І., Петренко А.О., Нечай П.М., Горобець І.С. та інші.

Відомо багато випадків необґрунтованого притягнення віруючих до кримінальної відповідальності. Часто судили за приналежність до сектантів або згідно з Указом про дармоїдів (тунеядців). Нерідко віруючі потрапляли до в'язниці за те, що їхні діти відвідували богослужіння й виховувалися в релігійному дусі. Звичайно, це не могло не викликати обурення віруючих.

20 травня 1969 року за № 77914 у відділі листів ЦК КПРС була зареєстрована заява євангельських християн Сумської області на ім'я Генерального секретаря ЦК КПРС Брежнєва Л.І. та Голови Ради Міністрів СРСР Косигіна О.М.

Враховуючи значущість документа, він наводиться в оригіналі, у повному обсязі⁷⁰ (на сторінках 41–44).

⁶⁹ ДАСО, ф. П – 404, оп. 1, спр. 199. – Арк. 1.

⁷⁰ Архів автора.

Генеральному секретарю ЦК
Л. И. Брежнев

77914

Председателю Совета Министров
СССР Л. Н. Косыгину

Совету Церкви Евангелических
Христиан Баптистов

Заявление

Мы, Евангелические христиане, проживающие в Укр. Сумской области, вынуждены обратиться к Вам со следующими: Все мы, глубоко верующие в нашего Господа, без Которого, не может существовать ни одно дыхание на земле. Мы верим в воскресшего нашего Спасителя, Который умер за грехи всего мира. На ряду с этим, следуя по стезю учения, которое учит нас любить все человечество и которое несет спасение всем уверовавшим, мы живем в самой шумной стране мира, где царят превратные законы, исполняются с нашими братьями и сестрами, всей избрано, в наших домах, поругания, тюрьмы, штрафы, угрозы, со стороны местных властей, но единственной причине, это мы не согласны изменить своему Господу и идти на предательский путь атеизма. Мы готовы умереть, но не изменить своему

Слава Богу. Мы не без различия и арестам этого уже нового года наших братьев и сестер, в Новобе, Чельбинеке, Борнауде, Кировограде, Одессе. Мы солидарно и присоединяемся к голову стражающих матерей христианок, которые обратились к Вселенной совети, чтобы бы прекратили эти страшные насилия над нашими детьми, над нами, и благоразумно руководили стрелой не допуская аеноцида в отношении верующих.

В нашей области, царят не мало насилий, аресты, штрафы, высылки, угрозы отобрать детей, за христианское воспитание в не атеистическое воспитание.

Нам не возможно пригласить все члены писемно, но некоторые мы помещаем.

По нашей области в г. Суможе в 1961г. до 1969г. было осуждено четверо наших братьев, из которых двое продолжают отбывать срок, очень много штрафов, постоянные угрозы, приписки не возврата, обвасы.

В г. Тобедине сум. обл. оштрафовано за осуждение Божу Стерухини и старичко пенсидеро.

Баранова Л. П. 64г. 10р

Каленко В. 70г. 50р

Деревяц М. 80г. 10р

Степаний Л. М. 7г. з. зрече 85р.

1970-71

Давиденко Г. Ю. та Давиденко В. О.
забрали кабана та прилишки, та цілий
ряд дружок веруючих.

В т. Дружба м.с. Куревея оштрафо-
ван Зикунс Г. І. 80р. 25р.

Шакимкова М. Ф. 45р.

Угроза стібрати дітей в 22 квітня
вск от 5 до 11 год 19ч жовтня 1969г.
в Збіжжівській З. Тр.

Суржко Ф. І. штраф 75р та 25р.

30ч жовтня 1971г. Дружба, за того
що кілька вестер поставили вестер по
т.р. 85: м.т., не використовуючи
ходять та у них на даму встановили
штраф, оштрафовано Карпенко Ф. І.
85р. 25р. та Зикунс Г. І. 25р.

В т. Шкванка, в Сер-бух, в селі
Камішка Диповська р.н. вихи
встановлено та оштрафовано цілий ряд
братів.

В т. Шкванка у нас прийнято оштра-
фувати, оштрафувати, штрафувати стовпчиком
цілий 'група' та вугіль 150р. ударом
ми в пеню та ще цілий ряд штра-
фів

Такого беззаконня не знає цілий
мир та знає та наша отримав за
50 м.т.

На пресам дає відповідь, та наше
заявлення, та котрим репресивним
та невідомим, та путем расаудка
та законного права та самоопре-
дження, путем в.о.з. та в.р.е.г.и.т.р.

рванню церковей и не зарешенно-
ванню, в нашей ойбране, под руково-
ством Совета церковей, но еводем-
дени так кошо единоверчв в
мшой книжкв еводем.

Товоко таким путем, в каторгум-
наго подходе мы можем стречу-
мрвати, нормальное отношение в
вшой и мшой ойбране.

Урвумите это, забвен-
ние Бога, дава я не бо-
жити, и не будет извеш-
юще. Ге 49, 12 и

Подписи:

(Земцова)

Михайлова и Я.
Земцова Н. Я.
Корникова А. Я.
Тришова Я. Я.
Швец Я. Я.
Канова А. Я.
Корникова А. Я.
Талалаев Е. Я.
Литвинова П. Я.
Заболотный
Побитко
Корникова П. Я.
Носович
Намбайтс Я. Я.
Трушев М.
Томарова Я.
Майова Я.
Белов

(Заболотный)

Під цією заявою стоять підписи 144 віруючих. Проте переслідування продовжувались до 1988 року.

В цілому, за неповними архівними даними, **жертвами репресій від 1920-го до 1988-го року на Сумщині стали більше 200 священнослужителів**. Характерно, що всі вони були звинувачені не в релігійній діяльності, а в антирадянській пропаганді, шпигунстві тощо. Їх оголосили «ворогами народу» відповідно до ст.ст. 54-6, 54-10, 54-11 КК УРСР.

Заради справедливості слід зробити деякі уточнення. По-перше, щодо беззаконня в діяльності репресивно-каральних служб (НКВС, КДБ). Як зізнався під час допиту в 1956 році колишній заступник начальника Сумського міського відділу НКВС Богров С.М. «...в той час застосовувались незаконні методи» (знуцання, побиття...) ⁷¹.

*У цьому будинку з 1921 до 1940 року знаходився Сумський відділ НКВС.
Нині на цьому місці – будинок облдержадміністрації*

По-друге, дуже часто смертні вироки маскували під формулюванням: «Десять років без права листування». Отримавши таке повідомлення, люди ще надіялися, вірили. Звідки їм було знати, що то – обман, що за таким повідомленням приховували інформацію про розстріл.

По-третє, зразком неймовірних фальсифікацій і перекручень служать «звинувачення» тих часів. Отож і виходить, що за релігійні переконання в Радянському Союзі покараних ніколи не було, що свобода совісті та релігійним ніким і нічим не обмежувалася.

***

По-різному склалися долі безвинно засуджених пастирів Божих, змушених будувати канали Москва-Волга, Біломорсько-Балтійський, працю-

⁷¹ ДА УСБУ в СО, спр. П – 3924. – Арк. 76.

вати на лісозаготівлях у Північному краї та Сибіру, відбувати покарання на Соловках і Колимі, в інших таборах ГУЛАГу. Життя багатьох із них там і закінчилося.

Для прикладу зазначимо, що в Соловецькому таборі особливого призначення (СЛОН), на острові Анзер, у так званому Голгофському скиті утримувались українські єпископи й митрополити. Були там і священнослужителі Сумщини.

Рівень смертності на Соловецьких островах був дуже високий. Тільки за період 1929–1930 років від виснаження померли 979 засуджених. З кінця 1930-х років почалося поголовне знищення цих в'язнів⁷².

Більшість їхніх могил і досі безіменні.

Тільки в 1991 році, коли Україна проголосила свою незалежність, духовне життя ожило, а релігійна свобода стала фактом.

Знадобилося більше 50 років, щоб зрозуміти абсурдність звинувачень і знищення людей за їхню віру й світогляд. Тепер усі вони, брати по Христу й по стражданнях, реабілітовані.

⁷² Ильинская А. Русская Голгофа. Документальная повесть «Соловки». – М., 1993. – Гл. II, III.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

ТАЄМНИЦЯ БЕЗЗАКОННЯ

«Кому Церква не Мати,
тому Бог не Отець»

*свмч. Киприян
Карфагенський*

Факти та історичні документи свідчать, що політика радянської держави в церковній сфері була лицемірною: визнаючи відокремлення Церкви від держави, як про це говорилось офіційно, насправді вона відверто, адміністративно втручалась у справи Церкви.

Так, згідно з постановою політбюро ЦК КП(б)У від 19 червня 1925 року при окружних парткомах були створені антирелігійні комісії. Слід враховувати, що при повітових парткомах на той час уже діяли таємні комісії, які займалися вилученням церковного майна й закриттям храмів. Координуючим центром діяльності цих структур, і на цьому теж варто наголосити, була Всеукраїнська атеїстична комісія (ВАК), що діяла при ЦК КП(б)У.

Наводимо витяг з інформації ЦК КП(б)У від 31 грудня 1925 року про політичну ситуацію на селі, адресований окрпарткомам. Характеризуючи релігійну ситуацію, заступник завідуючого інформ-стат відділом ЦК [так посада зазначена в документі] особливу увагу приділив Конотопському та Глухівському округам і зазначав: [далі – мовою оригіналу]

«[...] Усиление религиозного движения объясняется ослаблением нажима и репрессий со стороны советской власти по отношению к Церкви»⁷³.

Ось так, – мало репресій.

Наведений факт – це лише верхівка айсберга або, як казали древні, «не все, але багато». Зверніть увагу: 4 грудня 1920 року ВЧК підготувала документ, у якому, зокрема, зазначалося:

«Коммунизм и религия взаимно исключаются... Разрушить религию не сможет никакой другой аппарат, кроме ВЧК... За последнее время в своих планах по разложению церкви ЧК сосредотачивает все свое внимание на поповскую массу. Только через нее путем должной и напряженной кропотливой работы мы сможем разрушить и разложитъ церковь до конца...»⁷⁴.

⁷³ ДАСО, ф. П – 221, оп. 1, спр. 35. – Арк. 7, 8.

⁷⁴ Забуттю не підлягає. Хроніка комуністичної інквізиції. (Експозиція Київської міської організації Всеукраїнського товариства «Меморіал» ім. В.Стуса. – 2001. – С. 3).

Починаючи з 1924 року партійні організації краю, окружні відділи ДПУ, пізніше – відділи НКВС, постійно тримали під контролем, узагальнювали діяльність кожної релігійної громади і кожного священика, особливо Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) та служителів протестантських релігійних громад.

Агентурним шляхом працівники НКВС, КДБ дізнавалися про кожен крок священнослужителів і офіційно інформували про це секретаря обкому КПУ з питань ідеології.

Так було в 1920-х роках, так продовжувалось і в 1970-х. Наведемо тільки один приклад.

15 червня 1976 року в с. Ворожба Лебединського району відбувався похорон громадянки Чалої А.Д. У той же день голова сільради доповідав працівнику КДБ: «...проповідник євангельських християн із Сум Рикун Г.Я. під час похорон читав проповідь без дозволу голови сільради. Похорони сфотографіровані. Фотографії додаються...»⁷⁵.

*15 червня 1976 р. під час похорону громадянки Чалої А.Д.
у с. Ворожба Лебединського району проповідник Рикун Г.Я.
(фото з архівів. На зворотній стороні оригіналу –
підпис голови сільської ради.)*

Інформація спрацювала. До цих звинувачень агентура КДБ додала й інші, внаслідок чого проповідник за «незаконний спів псалмів під час похоронної процесії» був оштрафований.

⁷⁵ Архів атора.

Срок уплаты до „23“ июня 1976г.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

административной комиссии при исполкоме Ковнаковского райсовета
депутатов трудящихся

7 июня 1976 г. г. Сумы

Рассмотрен материалы на гр. Рижун Григорий Яковлевич
о нарушении Указа Президиума Верховного
Совета УССР от 26 марта 1966 г.

ис № 13, выразившемся в незаконная пенсия покойных
родителей во время государственной переписи и привнесение
угастики в жизни детей школьного возраста.

ПОСТАНОВИЛИ:

Подвергнуть гр. Рижун Г. Я.

штрафу в сумме 30 руб. (тридцать).

Штраф должен быть внесен нарушителем в Госбанк в течение 15 дней.
В случае неуплаты штрафа он взыскивается из заработка в бесспорном порядке.
Постановление может быть обжаловано в народный суд в течение 10 суток со дня
изнесения.

Председатель комиссии

Секретарь

76

Неодмінною умовою функціонування релігійних громад була їх обов'язкова реєстрація в органах державної влади. Механізм цієї процедури передбачав подання на затвердження цілого ряду документів не тільки про особливості віровчення, але й таких, у яких вказувалися повні дані про особу священнослужителя, актив громади та членів її виконавчого органу. Щоб мати уявлення про ці вимоги, звернемося до документа⁷⁷.

⁷⁶ Архів атора.

⁷⁷ ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 5, спр. 1000.

№ 14

Форма № 9.

Реєстраційна картка службовця культу

1. Прізвище, ім'я та по батькові Кочина
Марія Іванівна Куршавич
2. Рік народження 1890, Февраль 26 дня
3. Коли вступив на службу до релігійних громад 1924 г.
Церкві Божої
4. Професія до вступу на службу до релігійних громад _____
Куршавич
5. Освіта (точно зазначити назви учбових закладів, що скінчив або де вчився) Одеський народний університет ім. Шевченка
6. У яких реліг. гром. служив і які обов'язки там виконував
Куршавич
7. У якій рел. гром. служить зараз і район діяльності, точно зазначити місце перебування—село, місто, район—реліг. громади, адреса (у містах—вулиця та № будинку) Свердловський район м. Києва
8. Які обов'язки виконує зараз Служба виховання дітей
9. На якій мові відправляє службу українсько-російською
10. Якому церковному управлінню підлягає та якого єпископа визнає Київський митрополит
11. Виконує обов'язки служника культу за платню чи за вибором Ні
12. Розмір місячної платні, що одержує від громади 15 руб.

13. Чи має будьякі допомічні заняття, які саме й скільки від них має прибутку Нєст 10

14. Майновий стан:

а) чи володів нерухомим майном (землею, будинками) до революції Нєст

б) чи володіє землею, будинками зараз Нєст

15. Чи був під судом Нєст

16. № попередньої реєстрац. картки № 9

17. Підпис службовця культу Горб. Кошман

18. Відмітки про взяття на облік та зняття з нього в Райвиконкомі або ОкрАдмінвідділі:

ВЗЯТО НА ОБЛІК	ЗНЯТО З ОБЛІКУ
----------------	----------------

<u>Взято на облік</u>	<u>Знято з обліку</u>
<u>В Сумській Районній</u>	<u>Районній</u>
<u>Адміністрації</u>	<u>Адміністрації</u>

<u>Заявлено на облік</u>	<u>Знято з обліку</u>
--------------------------	-----------------------

<u>13/10/33</u>	<u>13/10/33</u>
-----------------	-----------------

<u>Знято на облік</u>	<u>Знято з обліку</u>
-----------------------	-----------------------

<u>в Сумській Районній</u>	<u>Районній</u>
----------------------------	-----------------

<u>Адміністрації</u>	<u>Адміністрації</u>
----------------------	----------------------

19. Відмітка про зречення від Сум та служіння церкві (зазначити дату зречення та в якому часописі оголошено про нього) _____

20. Підпис Інспектора культів або Зав. Адмінвідділення Райвиконкому (за належністю) _____

Отже, немає сумніву, що основною метою реєстрації релігійних громад і всіх церковних служителів було встановлення повного контролю за їхньою діяльністю. Ще переконливішим стає цей факт після ознайомлення з деякими іншими документами.

17 листопада 1925 року на місця з грифом «Спішно. Таємно» направлені детальні вказівки за підписом начальника адмінвідділу НКВС УРСР Невсько-го та заступника завідуючого відділом культів [так в оригіналі] Саратова:

«[...] Від реєстрації статутів місцевих церковних управлінь (епархіальних, округових, радонових, благочинницьких рад), що їх центральне управління зареєструвало у всеукраїнському масштабі (як ось: старослов'янські, липківські ради) треба утримуватись; що ж торкається окремих первісних релігійних громад, то реєстрація їх статутів проводиться незалежно від тої організації, до якої належить дана громада»⁷⁸.

На запитання деяких райвиконкомів: «Хто підлягає обліку як служитель культу?» Сумадмінвідділ дав таке роз'яснення:

«Обліку підлягають всі службовці культу, а саме: єпископи, священики, диякони, ксендзи, прелати, біскупи, органісти, пастири, кустери, рабини, кантори, мужи, муедзини, пресвітери, проповідники усіх сект, ченці ліквідованих і функціонуючих чоловічих монастирів, так і ті, що є на посаді у релігійних громад і позаштатні, останні в тому разі, коли фактично приймають безпосередню участь у виконанні релігійних обрядів»⁷⁹.

У подальшому факт зняття з реєстрації став однією з форм утисків церкви. Наприклад, у 1945 році в області були зареєстровані, а в 1948 безпідставно зняті з реєстрації 22 громади ЄХБ. Тоді це фактично означало заборону їх діяльності. Натиск поступово посилювався. У 1949 році з реєстрації було знято ще 15 релігійних громад⁸⁰. Ця практика ще більше застосовувалась у 1960–1980 роках.

Виконуючи директиви та розпорядження вищих державних структур, органи внутрішніх справ і державної безпеки на Сумщині нищили релігійні організації не тільки методами репресій, а й **ініціюванням внутрішніх протиріч, розколів, щоб таким чином покінчити з церквою її власними руками.**

З цією метою штучно створювалися нові, ворогуючі релігійні організації та напрями. На противагу релігійним об'єднанням тихонівців (РПЦ) та липківців (УАПЦ) антирелігійним відділом агітпропу ЦК КП(б)У та органами ДПУ в 1925 році було створено нове церковне об'єднання «Собор єпископів України».

Наведемо документи, які розкривають мету його створення, а також підступні методи діяльності партійних організацій та органів ДПУ.

⁷⁸ ДАСО, ф. Р – 7, оп. 2, спр. 37. – Арк. 34.

⁷⁹ Там само. – Арк. 83.

⁸⁰ Протестантизм на Сумщині. Історичний нарис. – Суми, 2001. – С. 48.

З архівів

Этот момент в жизни церкви
и органы ГПУ тактично и осторожно
повели работу по дальнейшему
разложению и рядов духовенства,
углубляя и формируя раскол,
направляя движение в желательное
русло и одновременно сохраняя за
собой общее руководство им.

Пред. ГПУ УССР В. Манцев

КВТ
КТЬ

1/2 1997

ВСЕМ ОКРУЖНЫМ АНТИРЕЛИГИОЗНЫМ КОМИССИЯМ.

/ в а к /

о церковной группировке "Собора епископов Украины"

В целях разложения тихоновщины и липковщины, как группировок, проводящих антисоветскую работу, в начале сего года, была начата подготовительная работа к созданию новой церковной группировки. Эта группировка должна иметь те преимущества, которые выдвигают тихоновцы и липковцы. Таким образом, чтобы эта группировка могла успешно бороться с тихоновщиной, епископы, возглавляющие ее, должны быть "строгими каноничны" с точки зрения верующих масс, кроме того, для борьбы не с липковцами, играющими на цовинизме украинцев эта группировка должна возглавляться украинцами; для этого она должна стать на путь автокефалии Украинской церкви и украинизации богослужения.

После проведенной подготовительной работы, сторонниками такого церковного направления оказалось 5 епископов, а именно: 1/ Архиепископ Иоанний, 6/ об'единит Харьковскую, Екатеринославскую и Донецкую епархий, епископ Павел ПОГОРНИКО / Подолля /, епископ Сергей ЛАБУНЦЕВ / Золотоноша /, Сергей Иоаннович / Сновск Черниговской губ., Феодил БУДОВСКИЙ / Лубны /.

Все эти епископы занялись подготовкой своих верующих и духовенства и в начале июня с.г. удалось закрепить проделанную работу на соборе епископов Украины, состоявшемся в г. Лубнах Полтавской губ.

На этом соборе присутствовали все вышеуказанные епископы и делегаты от духовенства и мирян.

Канонический собор обосновывает свою линию таким образом:

Согласно постановления Всероссийского Поместного собора 1918 года Украинская церковь получила автономию и руководящим церковным органом на Украине должен быть " Священный собор православных епископов Украины" . / см. деяния Всероссийского собора 1917-1918 г.г. /.

Экзархом Украины Киевским митрополитом Михаилом Ермоловым был созван в 1922 году собор епископов Украины, на котором было решено вступить на путь автокефалии. Патриарх Тихон в своей грамоте № 145 от

нается вполне каноничным, но деятельность его не определена, так как митрополит Михаил находится в ссылке, другие же епископы даже не признают автономии, а всецело подчиняются Москве, по сему Лубенский собор, имея каноническую приемственность является вполне законным и считает излишним входить в какие либо переговоры с митрополитом КРУТИЦКИМ о разрешении совыва его.

Отношение к другим церковным группировкам собор определил так: 1/ бороться с тихоновцами и липковцами, 2/ к обновленцам относиться лояльно.

Собор резко осудил деятельность епископов, эмигрировавших за границу и отказался признавать их притязания на Украинские кафедры.

Становясь на путь активной лояльности по отношению к Сов. власти собор признал недопустимым ведение антисоветской, контр-революционной или иной политической работы руководителями церкви и духовенства.

Отношение свое к патриаршему местоблюстителю митрополиту Петру собор определил так: ввиду того, что митрополит Петр возглавляет автокефальную Российскую церковь, а собор является главой Украинской автокефальной церкви, распоряжения Петра КРУТИЦКОГО не признавать и им не подчиняться. Епископы Феофил и Сергей ЛАВУНЦЕВ, которые получили от митрополита Петра отношение находится вне пределов патриаршей московской власти и суду ее не подлежат.

Собор призвал необходимым проведение украинизации богослужения и если верующие будут настаивать о служении на славянском языке то разрешил таковое допускать, но считать, как исключение из общего правила.

Исполнительным органом собора является президиум в составе председателя, его 2х заместителей и 1го кооптированного секретаря. Председатель живет в Харькове, хотя бы он не был Харьковским епархиальным архиепископом и носит титул архиепископа всей Украины.

В состав президиума вошли: 1/ Председатель епископ Павел ЮГОРЯЛКО, 2/ Первый заместитель архиепископ Иовий СОКОЛОВСКИЙ, 3/ Второй заместитель Феофил БУДОВСКИЙ.

В данный момент имеется до 2000 приходов, исключительно бывших тихоновских, признавших собор епископов за канонический выс-

293

Таким образом соотношение сил между различными церковными группировками благодаря этому изменилось и в приблизительных цифрах оно таково:

<u>Прежде:</u>			<u>Теперь.</u>			
<u>Тихон.</u>	<u>Обнов.</u>	<u>Липков.</u>	<u>Тихон.</u>	<u>Обнов.</u>	<u>Липк.</u>	<u>Себер еписк.</u>
3056	2928	1600	3056	2928	1600	2000

Группировка "Себер Епископов Украины" с политической стороны является левым крылом тихоновщины, так как она стала на путь активной деятельности в отношении Сов. власти.

СЕКРЕТАРЬ КОМИССИИ

/ВИКТОРИЯ/

С подлинным верно :

Д е л о в о д

/ ГЛУЩЕНКО /

Вулиця...

81

Коментарі, як кажуть, зайві.

Інший приклад. З метою внутрішнього розколу УАПЦ у січні 1926 року на Конопотщині був штучно створений релігійний центр ДХЦ (Діяльно-Христової Церкви). У березні того ж року в доповіді Конопотського окружного відділу ДПУ зазначалося:

«За звітний період кількість парафій ДХЦ збільшилася від 3 до 6 [...] Гальмом розвитку ДХЦ є те, що липківці [УАПЦ], тихонівці [РПЦ] активно протидіють ДХЦ, намагаючись цей рух всіляко скомпроментувати в очах віруючих»⁸². А

⁸¹ ДАСО, ф П-404, оп.1, спр. 340. Арк. 28-29.

⁸² ДАСО, ф. П - 404, оп. 1, спр. 385. - Арк. 42.

через місяць в аналогічній доповіді вже йдеться про успіхи розкольників роботи. Зокрема зазначено, що внаслідок арешту керівника окружної автокефальної ради Карпенка П.І. «[...] до лав автокефалії було внесено розкол, до того ж, частина священників (до 21) йде за Карпенком, частина прилучилася до ДХЦ, а частина перебуває у вичікувальному стані. [...] За звітний час липківці втратили на користь ДХЦ 3 церкви та кілька перебуває на межі переходу»⁸³.

Не менш небезпечним для Української православної церкви був так званий **обновленський рух**, який виник на початку 1920-х років у Російській православній церкві. Він швидко поширився по Україні, зокрема й у нашому краї. Його ядро складала група священників, які були в опозиції до патріарха Тихона, вимагали від нього передати їм свою адміністративну владу та відмовитися від звання Патріарха. Водночас вони висунули програму реформ (оновлення) релігійного життя в державі.

У 1922 році, коли був заарештований патріарх Тихон, обновленці створили Вищу Церковну раду (ВЦР) і почали керувати церквою. А сталося це так. Напередодні арешту патріарх передав трьом священникам – О.Введенському, Є.Белкову та С.Калиновському «Синодальні справи», заяву про відмову керувати РПЦ і доручення на управління церквою Ярославському митрополиту Агафангелу. Саме це й стало для обновленців формальним приводом для захоплення вищої церковної влади, оскільки митрополит Агафангел не зміг приступити до виконання своїх обов'язків у зв'язку з арештом і засланням.

Документи тих часів свідчать, що робилося це за погодженням із урядом, при його підтримці.

Про зв'язки обновленців з каральними органами радянської влади та партійними комітетами на всіх рівнях свідчать багато документів. Наприклад, і той, що ми його вміщуємо на сторінці 59.

В Україну обновленський рух проник влітку 1922 року. Характерно, що державні й партійні органи сприяли насильницькому захопленню храмів, утискували духовенство патріаршої орієнтації.

Українські обновленці, прихильники так званої «Живої Церкви» ставили собі за мету створення умов для богослужіння рідною мовою, запровадження нового устрою церкви в дусі первісного християнства та ін. У жовтні 1923 року вони на своєму помісному соборі в Харкові створили незалежну церкву – Українську православну автокефальну церкву (УПАЦ) на чолі з Митрополитом Пименом. Деякі позиції УПАЦ збігалися з поглядами УАПЦ, але об'єднатися вони так і не змогли.

Активну діяльність проводили обновленці й у нашій області. Про це свідчать відомі історичні факти.

⁸³ Там само. – Арк. 45.

В ЧЕРНИГОВСКОЙ ГУБЕРДУЖИ ГПУ.
/КРО 2-я гр./

Д О К Л А Д

в работе П/Уполномоченного по П/П Конотопского Округа -
нии ГПУ за время с 20-го Июня по 20-е Августа 1924 года.

ОБНОВЛЕНЧЕСКОЕ ДУХОВЕНСТВО.

§ 1.

За отчетное время в составе обновленческой группы гор. Конотоп, которое является идеологом Конотопского епархиального Управления заметно ушла в смысле ее авторитета после пребывания епископа ДОМАГОНИА - тихоновца по районам Березинскому и Кролевецкому. Во время нахождения ДОМАГОНИА в гор. Кролевец последний в проповеди с кафедры обращался к духовенству и мирянам Скалад, что к Конотопскому духовенству нужно относиться недоверчиво, так как они являются Ставниками Советской Властью. Кроме того тот же ДОМАГОНИА делал наступление через его уполномоченного священника гор. Никшина - тихоновца, последний приезжал в гор. Конотоп и предлагал дипломатически признать ДОМАГОНИА как духовного руководителя Конотопскими, на что городское духовенство - обновленцы постановили на заседаниях не признавать в частности вновь назначенного епископа - тихонца ДОМАГОНИА как Ставника от Тихона. Кроме того не мало ценную работу обновленцы автокефального движения, которое заметно становится прочнее и сильнее в связи с приходом епископа автокефалиста МОЛОДЕЦКОГО. По подсылке епископа обновленца раз'езжает в поисках Уполномоченный съездом священник ДОПНЮКОВ, который посетил Москву два раза, такового найти не мог, а теперь отправляется вот же уполномоченный в Харьков и Киев за епископом. Не мало действует на духовенство городское квартирное движение в связи с изселением нетрудового элемента с квартир национализированных домов. Данное положение духовенство очень тревожит. По существу необходим директивизм из ЧРОГПУ как в данном случае быть, так как из жилищных квартир, в тиковых в гор. Конотопе свободных не имеется, духовенство городское может оставить город и выехать на село.

П/Уполномоченного по П/П

/А. ТУГОЛУБОВ/.

Врид. Нач. Округа ГПУ

/В. ДАВЫДОВ/.

18 лютого 1922 року Указом патріарха Тихона № 148 був позбавлений священного сану за перехід в обновленський розкол настоятель Вознесенської церкви м. Лебедина о. Костянтин Смірнов. Незадовго до арешту патріарха Тихона о. Костянтин звернувся до нього з листом про необхідність реформ у богослужбовій практиці, а через деякий час повністю перейшов на платформу обновленців. У 1929 році він прийняв архієрейську хіротонію від О.Введенського, М.Русанова та інших. Загинув о. Костянтин трагічно в 30-ті роки, ставши жертвою «ежовщини»⁸⁵.

Звичайно, обновленський рух поширювався не тільки на Лебединщині. Є документальні свідчення про те, що в 1924–1930 роках діяла Охтирська обновленська Єпархія, яку очолювали ієрархи:

Філарет (Яценко) – 1924–1925 рр.

Серафим (Ляде) – 1925–1927 рр.

Миколай (Полікарпов) – 1928–1930 рр.

З 1924 до 1927 року обновленська єпархія діяла також у Конотопі. Її очолювали:

Андріан (Компанійцев) – 1924–1925 рр.

Михаїл (Митрофанов) – 1925–1926 рр.

Андріан (Компанійцев) – 1926–1927 рр., удруге.

У Сумах обновленську Єпархію очолювали:

Філарет (Яценко) – 1925–1927 рр.

Володимир (Кирилов) – 1927–1929 рр.

Філарет (Яценко) – 1929–1935 рр., удруге.

Як бачимо, радянські та правоохоронні органи виявляли надзвичайну ініціативність у всьому, що стосувалося розколу та дискредитації православ'я і, зокрема, УАПЦ.

Виникає запитання: чому діяльність УАПЦ викликала занепокоєння владних структур? Чому можновладці навіть злодіїв і вбивць не карали так люто, як пастирів Божих? Очевидно тому, що правителі тоталітарної держави вбачали в служителів Церкви Христової головних духовних опонентів Комуністичній партії, супротивників «червоному терору», злу і насиллю. Тож стає зрозумілим задум вождя в тому, що він, «князь тьми», (скористаємося біблійною термінологією) і його поплічники оголосили церковних ієрархів і священнослужителів «ворогами народу» і саме тому нещадно діяв механізм репресій проти Церкви.

Каганович Л.М., очоливши у квітні 1925 року партійну організацію України, визначив УАПЦ як контрреволюційну, буржуазно-націоналістичну організацію⁸⁶. Така точка зору першого секретаря ЦК КП(б)У відразу ж знайшла своє втілення в діяльності владних структур.

⁸⁵ ДА УСБУ в СО, ф. П – 7132.

⁸⁶ Журнал «Вітчизна». – 1989 р. – № 12. – С. 173.

На засіданні політбюро ЦК від 25 лютого 1926 року після доповіді Наркома внутрішніх справ УРСР В. Балицького були схвалені пропозиції щодо посилення інформаційної роботи, створення «мережі агентів ДПУ в середовищі церковників, посилення репресій проти Української автокефальної православної церкви, активізації діяльності по її розкладанню»⁸⁷. Отже, щоб ліквідувати УАПЦ, треба було довести її «контрреволюційність». Природно, що, виконуючи рішення вищого політичного керівництва республіки, органи НКВС і КДБ не нехтували ніякими засобами й одразу ж поринули у справи, фабруючи звинувачення проти віруючих УАПЦ щодо їх участі в антирадянських, контрреволюційних, націоналістичних організаціях.

Так, у березні 1938 року Чернігівським облуправлінням НКВС була «викрита» й ліквідована міфічна націоналістична контрреволюційна організація на території Глухівського та Конотопського районів, яка начебто була створена ще в 1925 році керівниками УАПЦ Липківським В.К. (1864–1938), Чехівським В.М. (1876–1938(?)), Орликом С. (1891–1937(?)) і мала на Сумщині до 20 осередків у селах Дубовичі, Вирівка та інших. В обвинувальних висновках зазначено, що ця організація «під прикриттям церковного прапора проводила широку націоналістичну діяльність». За цією сфабрикованою справою було заарештовано 28 осіб, із них 25 були засуджені до вищої міри покарання, у тому числі священнослужителі Губенко С.П., Шевченко П.Т.⁸⁸.

У результаті розкольніцької антирелігійної політики кількість релігійних громад на території області тільки за 3 роки (з 1925 до 1928) скоротилась у десятки разів. Наприклад, у Конотопі та Конотопському районі православних громад («тихонівців») – зі 165 до 6, громад УАПЦ – із 25 до 11, ЄХБ – із 48 до 3⁸⁹.

Переслідування та утиски православного духовенства, служителів протестантських релігійних організацій продовжувалися в роки хрущовської «відлиги» і брежнєвського застою.

Яскравим прикладом втручання місцевої влади у справи церкви та переслідування духовенства були події, що відбувалися в селі Кириківка Великописарівського району в травні 1988 року. Голова сільської ради не дозволив священику та прихожанам покласти вінки в День перемоги до пам'ятника загиблим воїнам. Священника обізвали «агентом імперіалізму» і порушили питання про звільнення його з посади. Прихожанам, які прийшли до райвиконкому з проханням залишити їм «цього батюшку», керівник району заявив: «Ми дамо вам іншого попа»⁹⁰. Так і сказав: «Ми дамо».

⁸⁷ Жежицький В. Репресивна політика на Поділлі. – К, 1997. – С. 30.

⁸⁸ ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1., спр. 348. – Арк. 345-369.

⁸⁹ ДАСО, ф. П – 404, оп. 1: спр. 194. – Арк. 15, 16; спр. 579. – Арк. 17.

⁹⁰ Коммунист – журнал ЦК КПСС. – 1988. – № 5. – С. 125-126).

Адміністративні органи нашого краю подібні методи застосовували й для боротьби з протестантськими релігійними організаціями [в оригіналах – «сектанти»]. Так, 25 серпня 1925 року на засіданні антирелігійної комісії при Конотопському окрпарткомі слухалося питання: «Циркуляр ЦК КП(б)У про боротьбу з сектантством». Засідання ухвалило:

«1. Найближчим часом здійснити кількісний облік сектантів на Конотопщині [...]

2. ДПУ взяти заходів щодо внутрішнього загострення боротьби сект, систематично здійснювати спостереження за їхньою діяльністю, проводити роботу з розкладу сектантського руху»⁹¹.

На ту незначну частину служителів протестантських церков, яка не просіялася через смертельне сито антирелігійних репресій 1920-х–1930-х років, яка не загинула в гулагівських таборах та застінках НКВД, очікували нові випробування – утиски системою заборон, розколів тощо.

Для більшої повноти картини про релігійне життя членів протестантських церков у 1960–1980 роки, нагадаємо деякі факти.

Конституція СРСР 1977 року (ст. 52), закони про релігійні об'єднання (1929, 1975 рр.), інші законодавчі акти тих часів начебто гарантували право громадян на свободу совісті. Але на практиці діяли інші закони.

Під тиском державних органів на Церкву Всесоюзна Рада ЄХБ у грудні 1959 року прийняла помилкове «Положення про Всесоюзну Раду ЄХБ» та «Інструктивний лист старшим пресвітерам» [областей], що серйозно обмежило діяльність релігійних організацій. Звичайно, це не могло не викликати

«Інструктивное письмо ВСЕХБ старшим пресвитерам»

«Старший пресвитер должен твердо знать и помнить, что главной задачей богослужений в настоящее время является не привлечение новых членов...» (стр. 1, § 3).

«Старший пресвитер также должен помнить, что в его задачи входит и борьба с неправильными взглядами... наших братьев и сестер по вере на искусство, литературу, радио, телевидение и прочие виды культуры...» (стр. 2, § 7).

«Пресвитер общины должен быть... служителем церкви, ведущим свою работу согласно Положению ВСЕХБ, строго соблюдать советское законодательство о культах.

Каждый пресвитер является служителем только своей общины и не должен вести никакой духовной работы за ее пределами, а также не должен допускать подобной деятельности со стороны членов общины» (стр. 4, § 1).

«Крещение на открытом воздухе должно совершаться только... с ведома органов советской власти» (стр. 7, § 7).

«Дети дошкольного и школьного возраста, как правило, на богослужебные собрания допускаться не должны...» (стр. 9, § 6).

⁹¹ ДАСО, ф. П – 404, оп. 1, спр. 340. – Арк. 16.

обурення віруючих. Внаслідок появи цих документів братство ЄХБ на Україні розділилося на реєстрових і нереєстрових: ЄХБ та РЦЄХБ, тобто – Раду Церков ЄХБ.

Відлуння розколу докотилось і до Сумщини. У 1963 році під впливом так званих «прокоф'євців» (представників РЦЄХБ) розкололася громада ЄХБ в смт. Середина-Буда. Незлагод, непорозуміння відчувались і в інших релігійних організаціях.

Серед громад євангельських християн виникло вчення про доскональність (секта «вдоскональців», російською – «совершенцев»). Його засновником і керівником був Корнієнко М.О. (1896–1989). Окрім Сум групи його прихильників діяли в Тростянці, селах Нижня Сироватка та Червоне.

Аналогічна ситуація виникла також у Церкві адвентистів сьомого дня (АСД). На початку 1960-х років під впливом державно-атеїстичних структур у ній розпочалися конфлікти, які, врешті-решт, призвели до розколу. Від Церкви АСД відокремилась і оформилась організаційно Всесоюзна Церква вірних і вільних адвентистів сьомого дня (ВЦВВ АСД), відома ще як адвентисти-реформісти. Щоправда, на Сумщині вони не мали авторитету й суттєвого впливу.

Наступ на «пережитки минулого» не слабшав. У 1960–1970 роках це відчули не тільки служителі Церкви, але й їхні діти.

Свідчать документи.

«В настоящее время все более распространяются гонения на детей христиан. Кроме привычных уже для них угроз, издевательств, допросов и побоев, участились случаи, когда детей насильно отнимают у верующих родителей и помещают в детдома и интернаты для атеистического воспитания»⁹²

Із листа І.Ф.Слободи на ім'я Косигіна, Руденка та Горкіна.

«...Когда я стал верующим, сразу же стал подвергаться глумлениям и гонениям. В окна нашего дома стали бросать камни, срывали двери, врываясь в комнату, обрезали свет и... затем по решению суда отняли детей, Галю и Шуру, за религиозное воспитание... Дети дважды бежали из детдома, но за ними устраивали погоню и возвращали обратно...

16.10.1968 г. была осуждена на четыре года заключения моя жена, мать пятерых детей, Надежда Степановна Слобода.

16.01.1969 г. ...составили ложный акт, на основании которого суд отнял и остальных детей...

⁹² Журнал РЦ ЄХБ «Братский листок», № 5, 1973 г.

Забрали дітей 13 февраля 1969 г. в 13 часов при следующих обстоятельствах: сына Колю директор школы схватил за руку и втолкнул в милицейскую машину, спрятанную за школой. Ему не дали даже проститься с отцом...»⁹³.

Цей документ взято з архівів не нашої області. Цитуємо його, оскільки факти, про які в ньому йдеться, були типовими для всіх регіонів колишнього Радянського Союзу.

Так, підступними методами розколів, моральних утисків та тотального контролю за життям священнослужителів і віруючих діяли партійні органи спільно з органами НКВС – КДБ у протиборстві з Церквою.

---

⁹³ Журнал РЦ ЕХБ «Вестник истины», № 2, 1982 г..

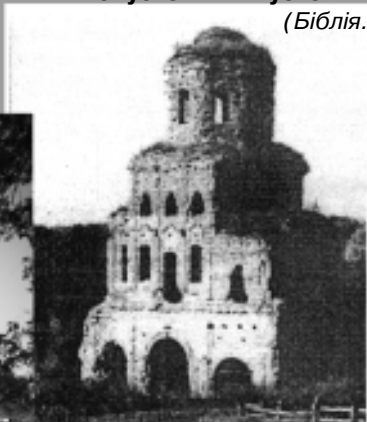

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

ЧАС РУЇНИ

«Грабіжник грабує,
спустошник спустошить...»

(Біблія. Іс. 21:2)

Вороже ставлення владних структур до релігії виявилось не тільки в репресіях проти служителів церкви, але й у пограбуванні та планомірному знищенні храмів, монастирів, інших історичних пам'яток. Згідно з директивою ЦК РКП(б) від 20 березня 1922 року на Сумщині почалася кампанія по вилученню церковного майна, насамперед – виробів із золота й срібла. З цією метою була проведена велика підготовча робота. Зокрема, створені таємна губернська та повітові комісії, прийнято ряд постанов та інструкцій, розроблені плани дій комісій тощо. Про це свідчить витяг із протоколу засідання сумського партійного комітету від 4 квітня 1922 року: *«Постановили: посилити комісію щодо вилучення церковних цінностей [...] комісії негайно приступити до обліку цінностей»*⁹⁴.

Як свідчать документи, таємні комісії складали такі плани дій, які за змістом нагадували військові накази. Приміром, планом дій комісії Путивльського повітового комітету КП(б)У було передбачено *«На випадок виникнення будь-яких інцидентів з боку мас, мати неподалік місця, де буде здійснюватися вилучення, озброєний загін для ліквідації таких [інцидентів] [...]». До вилучення приступити з 25 квітня. [...] Вилучення розпочати з собора, як найбагатшого, а потім – з монастирів та інших церков міста»*⁹⁵. Водночас військові частини, дислоковані на території повіту, складали оперативний план дій при вилученні церковних цінностей. Саме за таким планом була задіяна рота ЧОН [частини особливого призначення], а біля церкви встановлені таємні пости⁹⁶.

Вилучення церковних цінностей викликало обурення духовенства та віруючих, а нерідко – й заворушення та відкриті виступи, які придушувалися спеціальними військовими підрозділами.

Один з таких фактів зафіксовано в доповіді уповноваженого окружного відділу ДПУ Глухівського повіту: *«[...] В роботі щодо вилучення цінностей конспірація відіграла також велику роль. Виступ, що став-*

⁹⁴ ДАСО, ф. П – 19, оп. 1, спр. 52. – Арк. 41.

⁹⁵ ДАСО, ф. П – 460, оп. 1, спр. 185. – Арк. 3.

⁹⁶ Там само. – Арк. 5.

ся 26 / IV [1922] у Веригінському районі, придушено [...]. Попри спроби «чорної сотні» не допустити комісію до роботи, вона все ж таки [зі] своєю роботою впоралася»⁹⁷.

У результаті таких силових акцій із храмів і монастирів області було вилучено й вивезено значну кількість золотих і срібних виробів, оздоблених коштовним камінням, скарбниці монет тощо. На пропозиції духовенства та церковних служителів про заміну вартості вилученого церковного майна грішми чи продуктами харчування члени комісії, посилаючись на директиву ЦК РКП(б) від 20 березня 1922 року, відповідали, що «[.../ питання має бути розглянуто [...] у ЦК Помгола, в жодному випадку не призупиняючи при цьому роботи щодо вилучення»⁹⁸.

В обласному держархіві збереглися документи, які свідчать про масштаби насильно вилучених і вивезених за межі області церковних цінностей. Так, із храмів Софронієвої пустині було вилучено 2 фунти, 33 золотники, 67 долей золота; 13 пудів, 16 фунтів, 84 золотники срібла; 14 алмазів і 21 діамант; із храмів Глинської пустині – 11 пудів, 5 фунтів, 72 золотники срібла; із храмів Молчанського монастиря – 2 пуди, 14 фунтів, 48 долей срібла⁹⁹.

Ще переконливіший документ тих років – телеграма заступника голови Глухівського повітвиконкому особливому уповноваженому Раднаркому по Чернігівській губернії (у перекладі з російської мови):

«Чернігів. Особливо уповноваженому Раднаркому, голові губкомісії по вилученню Бенчику [...] Вісімнадцятого травня надійшло вилучених цінностей: золота – 5 золотників, 84 долі; срібла – 8 пудів, 24 фунти, 92 золотники. В цілому, з вилученим раніше, маємо: золота – 9 золотників, 24 долі; срібла – 35 пудів, 21 фунт, 8 золотників, 20 долей; коштовних каменів: один діамант середній, три маленьких, два аметисти – всі в срібних оправках; перлинне намисто зі срібним та позолоченим хрестом, прикрашеним гранатом; дорожочінні тканини: три оксамитових покривала, вишитих золотом і перлами; монет срібних різної вартості на суму 4 карбованці. Роботи по місту закінчені. З 1 травня в повіті проводяться роботи комісії спільно зі спецзагоном. До 25 травня вони будуть закінчені. Упакування цінностей міської партії закінчено й підготовлено до відправки. Затримка – за поданням вагону. Конотоп гальмує з нарядом.

18 травня 1922 р.

Заступник голови повітвиконкому [підпис] (Глухов)»¹⁰⁰.

⁹⁷ Там само, ф. Р – 1731, оп. 2, спр. 3. – Арк. 108.

⁹⁸ Документи трагічної історії України (1917–1927). – К., 1999. – С. 433.

⁹⁹ ДАСО, ф. П – 460, оп. 1, спр. 185. – Арк. 40. (Порівняльні дані ваги: пуд – 16,38 кг, фунт – 409,5 г, золотник – 4,266 г, доля – 1/96 частини золотника = 0,044 г)

¹⁰⁰ ДАСО, ф. Р – 1731, оп. 2, спр. 3. – Арк. 92.

Водночас розпочалося примусове закриття та знищення храмів. Першим кроком до їх руйнації було опоганення духовних святинь: зняття хрестів, дзвонів, привселюдне знищення церковного майна. До цієї ганебної справи партійні й комсомольські організації краю нерідко залучали навіть дітей. Так, у 1930 році на Конотопщині учні шкіл силоміць забрали з церкви та від окремих віруючих біля 40 тис. ікон і протягом тривалого часу палили їх на майдані в Конотопі.

Одним із свідчень глузування та наруги над Церквою з боку органів місцевої радянської влади є доля Софронієвої пустині. Старожили Путивля й с. Нова Слобода пам'ятають, що після закриття цієї обителі в 1920 році можновладці на її території створювали то БУПР, то спеціальний будинок для дітей «ворогів народу», то ферму для колгоспної худоби, то концтабір для інтернованих польських офіцерів (1939–1940 рр.)...

Інший приклад дикунського опоганення духовної святині – Харлампіївський (Гамаліївський) жіночий монастир, закритий у 1924 році. У 1961 році його напівзруйновані залишки були передані обласному управлінню внутрішніх справ, за рішенням якого в древньому монастирі була створена колонія для злочинців, яка, до речі, там розташована й нині.

Досить часто відбувалося самовільне захоплення храмів органами місцевої влади. Воно, як свідчать архівні документи, здійснювалося далеко не мирним шляхом.

Так, 14 грудня 1929 року в с. Берюх (тепер Рудневе) Путивльського району таке захоплення викликало серйозний виступ селян проти активістів сільської ради під гаслом «Бей комуністів!»

У таємному інформповідомленні до ЦК КП(б)У від 20 грудня 1929 року секретар Глухівського окружного комітету партії події в с. Берюх називає «контрреволюційним виступом під керівництвом антирадянських та ворожих елементів села (куркулів та духовенства)» й додає, що 15 учасників «бунту» були притягнуті до відповідальності¹⁰¹. Щоправда, в документі не вказується до якої.

Події в с. Берюх були типовими, оскільки саме так, або приблизно так, закривались, а потім знищувалися храми в містах і селах Сумщини. Руйнівникам організований опір чинили віруючі, зокрема, в селах Вільне Великописарівського, Ведмеже Роменського, Княжичі Ямпільського районів, у Бурині, Конотопі та інших населених пунктах області.

Перелік таких ганебних фактів можна було б і продовжувати, але для того, щоб замислитись і відчутти атмосферу того часу – обмежимося наведеними.

Парткоми проводили наполегливу роботу серед селян по підготовці й проведенню кампаній щодо зняття церковних дзвонів. У зв'язку з цим цікавими будуть наступні документи.

¹⁰¹ ДАСО, ф. П – 221, оп. 1, спр. 456. – Арк. 43,49.

Вінформації секретаря Глухівського парткому від 20 лютого 1930 року до ЦК КП(б)У повідомлялося, що на території цього округу було знято з храмів і передано Рудметалоторгу дзвонів вагою 31,1 тис. т на суму 17500 крб. При цьому повідомлялося, що під час зняття дзвонів «були непорозуміння», а саме – випадки, коли активісти приступали до здійснення гасла «Всі дзвони – на індустріалізацію країни!» без достатньої на це підготовки. Внаслідок цього були «окремі випадки ексцесів» – побиття селянами активістів тощо¹⁰².

В обласному державному архіві знайдено маловідомі документи, які стосуються вищезгаданих фактів. Зокрема, *протокол засідання секретаріату Сумського міськпарткому від 14 липня 1931 року про затвердження «Комісії по закриттю церков»¹⁰³ та постанова Виконавчого комітету Сумської обласної ради депутатів трудящих від 10 вересня 1940 року «Про знесення молитовного будинку колишньої (? – авт.) Воскресенської церкви у м. Сумах»¹⁰⁴.*

Враховуючи значущість останнього, наведемо його повний текст у вигляді ксерокопії з оригіналу на сторінці 70.

За подібним сценарієм (у зв'язку з «аварійним станом» або «невідповідністю» протипожежним, санітарним вимогам і т. п.) закривалися храми в інших містах і селах області.

Антирелігійні кампанії по руйнації та закриттю храмів і молитовних будинків активізувались у повоєнні роки. Забрані силоміць у віруючих церковні приміщення не використовувались або використовувалися не за призначенням. Тому не викликає подиву й те, що на ім'я уповноваженого Ради у справах релігій при РМ СРСР по Сумській області надходили десятки колективних скарг і прохань щодо відкриття закритих церков, та, на жаль, вони не задовольнялися. До Сумського облвиконкому з подібними клопотаннями неодноразово звертався й керуючий архієрей Сумської єпархії, єпископ Сумський і Охтирський Корнілій (Попов).

Наводимо копію одного з таких звернень на сторінці 71.

Однак, безбожна влада завжди знаходила «вагомі причини» для обґрунтування свого «єдино-вірного і необхідного рішення». Отже, наведемо для прикладу кілька «перлин», виданих можновладцями у відповідь на звернення єпископа та віруючих.

---

¹⁰² ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 3095. – Арк. 2.

¹⁰³ ДАСО, ф. П – 1, оп. 1, спр. 12. – Арк. 32.

¹⁰⁴ ДАСО, ф. Р – 2196, оп. 12, спр. 103. – Арк. 53.

ПОСТАНОВА № 704

Виконавчого Комітету Сумської обласної Ради
депутатів трудящих

Суми

10 вересня 1940 р.

Про внесення молитовного будинку
кол.Воскресенської церкви у м.Су-
мах.

Розглянувши клопотання Виконкому Сумської Міської
Ради депутатів трудящих про розбирання молитовного будинку
кол.Воскресенської церкви у м. Сумах, і зважаючи на те, що:

а) Молитовний будинок кол.Воскресенська церква у м. Сумах звикла не у 1930 році, а релігійна громада і "П'яті
Десятка" розпались також у 1930 році і з того часу не було
подано заяв про здачу молитовні в оренду,

б) Об'яви про здачу молитовні в оренду, відповідно
до 370 і 372 ст.ст. Адм.Код.УРСР були неодноразово і своє-
часно вивішені на дверях молитовні,

в) Актом спеціальної технічної комісії від 20.ІУ-
ц/р. встановлено, що молитовний будинок, збудований на у
17 сторіччі прийшов у непридатність, має розколина, пере-
буває в аварійному стані і загрожує обвалом, що може вик-
ликати тяжкі наслідки для населення міста,

г) Молитовня за своєю архітектурою на являє історич-
ної цінності і пам'ятника, оскільки попередні форми стилі
українського бароко за давності часу і частотою перебудов-
ви деформувались і зруйновані.

Виконавчий Комітет Обласної Ради депутатів трудя-
щих П О С Т А Н О В Л Я Е:

1. Затвердити постанову Виконкому Сумської Міської
Ради депутатів трудящих від 20.ІУ-ц/р. про внесення моли-
товного будинку кол.Воскресенської церкви у м. Сумах.

2. Зобов'язати Виконком Сумської Міської Ради де-
путатів трудящих приладити матеріал від розбору молитов-
ні реалізувати встановленим порядком.

ГОЛОВА ВИКОНАВЧОГО
КОМІТЕТУ ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ
ТРУДЯЩИХ

СЕКРЕТАР ВИКОНАВЧОГО
КОМІТЕТУ ОБЛАСНОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ
ТРУДЯЩИХ

А.Горюхов

Т.КАРАБАНОВ.

У-115

Друківня В-ва „Б.З." м. Суми, зам. № 1418-2

В Сумской Области.

Епископа Сумскаго
Коринна
Заявление.

Примавши при сем заявление обущих
в. Тимостого, Недригайловскаго р-но, об остав-
лении в пользование верующих зданій
церкви, прошу удовлетворить ходатай-
ство обущих и освободить храм
в. Тимостого от засыпаннаго
сѣна.

Епископ Коринн.

29/12. 44г.
1314.

17. Июнь 1947 г.

№ 570

Групп. Сумской области

73
Исполняемому Сумскому Райсовету
депутатов трудящихся

На ваше отнесение от 1/II 1947 г.

за № 001-32 Исполком Греческого

Райсовета депутатов трудящихся

Сообщает, что здание, которое Буржком обязана
просить об отобрании в к/м школы, в 1940 году
было передано в здание под школу, в котором ранее находилась
Учебных кабинеты и 2 кабинета.

В этом помещении до немецкой оккупации
развивалась сельская школа, а при немецкой оккупа-
ции Греческого р-на школа была в 1942 году была
занята под школу.

Данное здание была передана по решению общего
собрания депутатов Греческого сельсовета в 1933 году и
на основании этого решения ~~Районным Исполнительным~~
кабинетом.

В районе функционирует 6 школ, а на подстан-
ции школы к данному кабинетному пункту в сел
Курьяно в радиусе 2-3 км.

Запретено здание для использования под
школу этого здания около 30 тысяч рубл.

Указанное помещение совладельца не имеет
для уведомления в к/м догосударственной ...

Пред Райсовета
депутатов трудящихся. [Подпись] Вадим
Секретарь Райсовета
депутатов трудящихся [Подпись] / [Подпись]

С С Р
Уповноважений Радянської
Республіки

4/18-4117

364

Уповноваженому совету по делам православной
церкви при С-умском Облисполкоме

тов. Посуленно.

На 5001-22 от 9/УИ-1944 года.

Исполком Путивльск-ого Равсовета депутатов трудящихся сообщает,
что Поскольку зданием церковной сторожки до войны пользовалась как
школа, поэтому Линосовой церковной общине в просьбе отказано.
Кроме этого сообщаем, что занесенное церковной общиной здание, при
котором находится ст-орожка за Линоской общиной по договору не
оставлено.

Председатель Исполкома Равсовета
Депутатов Трудящихся

Шофен /Корень/

ДАСО, ф. Р- 2196, оп. 12, спр. 3. - Арк. 364.

УПОВНОВАЖЕНОМУ РАДИ В СПРАВАХ ЦЕРКВИ
при РАДНАРКОМІ УРСР

30/12-442

209

тов. ХОДЧЕНЮ.

На В 898 від 25.УИ-44 р., В 458 від 7.ІІ-44р.
і від 14.ІІ-44р. № 489.

Облвиконком сповідає, що клопотання вірувчих
с.Мавленково Штепівського р-ну про залишення
церкви в приміщенні школи - відхилено.

Рішення Облвиконкому надіслано 23.ІІ-44 року.

СЕКРЕТАРЬ ВИКОНКОМУ
СУМСЬКОЇ ОБЛРАДИ
ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ

М. ДОБОШИННО.

ДАСО, ф. Р- 2196, оп. 12, спр. 3. - Арк. 209.

Документи свідчать наскільки безцеремонно це робилось і в 1940-ві й
у 1970-ті роки.

Так, 20 червня 1961 року на ім'я уповноваженого Ради Міністрів Ук-
раїни у справах релігійних культур по Сумській області Лиходія І. наді-
йшла заява від пресвітера Роменської громади ЄХБ Гришка М.К.:

«Рішенням народного суду від 15.06.61 у нас забрали і
передали державі наш молитовний будинок, куплений
громадою у 1945 р. Протягом 15 років ми здійснювали по-
точні та капітальні ремонти, сплачували всі податки.

Просимо Вашого сприяння поверненню Роменською
міською радою молитовного будинку громаді».

Після підпису пресвітера позначка уповноваженого:

«Заявникові дане роз'яснення через старшого пресвітера, що міська рада це прохання відхилила. Запропоновано знайти нове приміщення на правах оренди»¹⁰⁵.

27.06.1961

Підпис

Інший приклад

23 серпня 1960 року уповноважений письмово повідомляє Голові ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР, що громада ЄХБ с. В'язенка Путивльського району Сумської області *саморозпустилась і припинила свою діяльність. Віруючі в кількості 15 чоловік задовольняють свої потреби в молитовних будинках м. Глухів та смт. Буринь*¹⁰⁶.

Дивна логіка. Виходило так, що громада саморозпустилася, щоб віруючі відвідували молитовні будинки за 15-20 км від рідного села. Та все стане зрозумілим, коли ознайомимося ще з одним документом¹⁰⁷.

№ 16-60, 29.IX-60 г.

Председателю исполкома Путивльського райсовета депутатов трудящихся тов. Мищенко К.А.

Религиозное общество евангельских христиан баптистов в с. Вязенка, решением Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР от 20 сентября 1960 года протокол № 28-с снято с регистрации, как самораспавшееся.

Прошу объявить об этом бывшим членам двадцатки этого общества и поручить сельсовету установить наблюдение, чтобы оставшиеся верующие этой общины не проводили молитвенных собраний.

Уполномоченный Совета по делам
религиозных культов
при Сумском облисполкоме

И.Лиходей

Церкви та молитовні будинки, що залишалися після такої «батьківської турботи» мали, м'яко кажучи, не дуже привабливий вигляд.

Доля окремих храмів Сумщини така ж трагічна, як і доля нашого народу.

Болючого удару українській православній церкві завдала комуністична влада, висаджуючи в повітря, перетворюючи на руїни храми та інші

¹⁰⁵ Архів автора.

¹⁰⁶ Архів управління у справах релігій облдержадміністрації, реєстраційна справа релігійної громади ЄХБ с. В'язенка.

¹⁰⁷ Там само.

церковні споруди, які нерідко мали значення архітектурних пам'яток, були художньою спадщиною віків.

Так, тільки в Сумах у 1930-ті роки були знищені Покровська, Різдво-Богородична та Миколаївська церкви. Трагічною виявилася доля одного з кращих храмів України – Троїцького собору в Глухові.

Серед пам'яток історії та культури, перетворених на руїни – Лебединська Соборно-Успенська церква – перлина староукраїнської архітектури XVIII століття. На початку 30-х років собор перетворили на склад для зберігання зерна, а 8 березня 1940 року церква після потужного вибуху злетіла в повітря.

Ще одним прикладом руйнації було село (колишнє заштатне містечко) Миропілля, із п'яти храмів якого (Успенського, Свято-Миколаївського, Преображенського, Покровського та Архистратига Михаїла) вистояв лише один, побудований у 1885 році на честь святого Миколая.

У ті трагічні роки були знищені пам'ятки храмової архітектури м. Білопілля – церква пророка Іллі, збудована в 1876 році, Покровська церква, освячена в 1827 році та інші. Тоді ж у Лебединському, Путивльському та інших районах області були знищені всі дерев'яні церкви, серед яких пам'ятки старовини, зразки української дерев'яної архітектури: церква Жон Мироносиць (1742), Трьохсвятська (1797), Георгієвська (1765) у Лебедині, церква Вознесіння (1771) в Путивлі, Покровська церква (1741) в с. Пирогівка Шосткинського району та інші. І що найжахливіше – знищення храмів відбувалося послідовно, планово й безрозсудно. У період від 1930 до 1960 року були перетворені на руїни Покровська церква в с. Волокитине Путивльського, Миколаївська в смт. Червоне (до 1957 р. – смт. Есмань) Глухівського, церква Різдва Христового в с. Зорине (Хохлівка) Ямпільського районів, Троїцька церква в Лебедині та десятки інших. У м. Ромни і Роменському районі вибухова хвиля перетворила на руїни 42 храми.

Подібне мало статись у 1966 році з найдревнішою спорудою м. Суми – Воскресенською церквою, та завдяки патріотизму сумчан, насамперед Г.Петрова, Л.Сапухіної, О.Солярика, М.Ігнатовського, Г.Долгіна, В.Пилипенка та інших, вандалізму вдалось уникнути.

Кампанія по знищенню храмів тривала й у 1970-х–1980-х роках. У період брежнєвського правління були зруйновані древні православні храми в селах Бітиця (1982) Сумського, Степне (1972) Ямпільського, Ярославець (1970) Кролевецького, Хоменці (1979) Роменського районів. У 1986 році по містах і селах області прокотилася ще одна хвиля вибухів: у Конотопському районі були висаджені в повітря церкви в селах Хижки, Сахни, Козацьке... Така ж доля спіткала храми в с. Кулешівка Недригайлівського, у багатьох селах Глухівського та інших районів.

Зазначимо, що наведений перелік знищених православних святинь, знесених «демонами розрухи» в роки войовничо-атеїстичної диктатури, є далеко не повним.

Не краща доля чекала й на ті храми, що були примусово закриті, перетворені на склади, спортзали, майстерні тощо. Поступово це призводило до їх руйнації. Безперечно, то теж була продумана державна політика, спрямована на знищення церковних святинь, але іншими методами.

Як німий докір можновладцям радянської епохи стоять руїни храмів у селах Костянтинів Недригайлівського, Малий Вистороп та Бішків Лебединського, Годунівка Глухівського районів, а також у багатьох інших містах і селах області.

Віруючих людей, насамперед з Роменщини, пригнічує й турбує подальша доля дерев'яної церкви Святої трійці в селі Пустовійтівці Роменського району, яка відома ще під назвою церкви Калнишевського. Побудував її уродженець села, останній кошовий отаман Запорізької Січі в 1773 році. Прикрашали храм грушоподібні куполи з позолоченими кованими хрестами.

Петро Калнишевський покровительствував церкві, був її меценатом. Знаменним є те, що він свого часу подарував храму Євангеліє у срібному з позолотою окладі вагою більше двох пудів і великий позолочений запрестольний хрест.

Пустовійтівський храм спіткала гірка доля. У 1929 році церкву закрили, розібравши наполовину. Там був клуб, потім – магазин, склад, пункт прийому склотари... Сьогодні рештки Троїцької церкви нагадують старий сарай. Як пам'ятник архітектури й історії, те, що лишилося від храму, було законсервовано.

ЗНИЩЕНІ ХРАМИ СУМЩИНИ

*м. Суми. Покровська церква.
Мал. К. Сидорова за фото 1914 р.*

*Покровська церква в м. Суми. Збудована в 1783–1790 рр.
Знищена в 1932 р.*

*Храм в ім'я святого Миколая, побудований у Сумах у 1825 р.
Знищений у 1930 р.*

*Різдво-Богородицька церква в Сумах. Побудована у 1815 р.
Знищена наприкінці 30-х років ХХ ст. (за мал. О.Солдатенка)*

*м. Ромни. Олександрівський собор (Церква Олександра Невського).
Збудований у 1891 р. Знищений у 1963 р.*

*1904 р. Троїцький собор у Глухові – гетьманській столиці.
Величний пам'ятник архітектури і національної культури, який у ряду
історичних пам'яток України значився під номером шість.
Дзвіницю знищено в 1929–1930 рр., собор – влітку 1962 р.*

*Село Пустовійтівка Роменського району.
Троїцька церква. Знищена частково. Фото 1926 р.*

*Миколаївська церква. Побудована в Ромнах 1834 р.
Знищена в 1930-х роках ХХ ст.*

*Такою була церква Покрови в Ромнах,
побудована у XVIII ст. П.Калнишевським.
Такою вона і залишилась у пам'яті багатьох поколінь роменчан*

*Воскресенська церква в м. Путивль. Збудована в 1758 р.
Знищена протягом 1950–1976 рр.
У 1985 р. на цьому місці був споруджений пам'ятник В.І.Леніну*

*Такий вигляд мала Путивльська церква Вознесіння.
Збудована в 1771 р. Знищена в 30-х роках ХХ ст.*

*м. Охтирка. Успенська церква. Збудована в 1666 р.
Знищена у 1930-х, остаточно – у 1950-х роках*

Миколаївська церква в с. Есмань (сmt Червоне). 1864–1870 рр. Зруйнована в 30-тих роках ХХ ст. Художник О. Маслюк

Церква у с. Сахни Конотопського району. Знищена у 1986 р.

*Покровська церква
у с. Волокитине.
Побудована в
1853–1857 рр.
Знищена влітку
1956 р.*

Руїни Покровської церкви в с. Годунівка Глухівського району

*Руїни Михайлівської церкви в
с. Малий Вистороп Лебединського району*

Руїни Дмитріївської церкви в с. Бишкінь Лебединського району

*Руїни Михайлівської церкви в
с. Червлене Лебединського району. 2004 р.*

*Руїни церкви Богородиці в
с. Костянтинів Недригайлівського району. 2004 р.*

Іллінська церква в м. Білопільля. Збудована в 1876 р. Знищена в 30-х роках ХХ ст.

Церква Миколи Чудотворця с. Терни Недригайлівського району. Знищена в 30-х роках ХХ ст.

Підсумовуючи, нагадаю, що сьогодні на сумській землі залишилося лише 106 старовинних храмів. За період від 1922 до 1988 року, внаслідок атеїстичного наступу на церкву, в нашому краї були ліквідовані всі монастирі (до 1917 року їх діяло більше 20), насильницькими методами, примусово припинили свою діяльність майже всі православні храми¹⁰⁸.

За неповними підрахунками впродовж 1918–1988 років на Сумщині було *знищено більше 600 православних храмів*. Слід узяти до уваги й те, що від рук влади загинули й інші культові споруди, церковні бібліотеки, дорогоцінні фрески, ікони тощо.

Мимоволі постає запитання: якщо це не злочин, то що ж?

---

¹⁰⁸ Религія в СССР. – М., 1989. – № 6. – С. 3.

СПИСОК СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛІВ, РЕПРЕСОВАНИХ ПРОТЯГОМ 1920–1980 РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ¹⁰⁹

м. Суми

- Вадзинський Олександр Федорович, 1891 р. н.
ДАСО, ф.Р. – 2196, оп. 13, спр. 29; оп. 12, спр. 19.
- Гірчев Антон Антонович, 1881 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 694.
- Горунов Микита Автономович, 1888 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12444.
- Григор'єв Іван Петрович, 1879 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 4147.
- Ємельяненко Олександр Федорович, 1888 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 795.
- Кривомазов Петро Михайлович, 1897 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 720.
- Маслов Іринарх Леонтійович, 1873 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 1809.
- Ніколаєвський Андрій Андрійович, 1884 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 885.
- Олійник Савелій (Саватій) Йосипович, 1882 р.н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 3, спр. 282.
- Согін Микола Михайлович, 1890 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 376.
- Ястремський Георгій Іванович, 1882 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 389.

Сумський район

- Кочмола Порфирій Кирилович, 1890 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 1000.
- Леонтович Іван Михайлович, 1874 р.н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 755.
- Олексенко Микола Андрійович, 1891 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 1776 (1).

¹⁰⁹ При підготовці списку використана джерельна база редакційно-видавничої групи книги «Реабілітовані історією. Сумська область».

Приходько Іоан Дмитрійович, 1900 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12458.
Прокопович Петро Прокопович, 1879 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 237.

Білопільський район

Азбукін Олександр Миколайович, 1869 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 1852.
Асмолов Микола Іванович, 1888 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 835.
Бушуєв Степан Георгійович
(відомості відсутні)
Вертиловський Павло Федорович, 1866 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 3851.
Ворона Яків Петрович, 1886 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 169.
Герус Авксентій Павлович, 1872 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 1109.
Дейнека Михайло Хомич, 1894 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 4149.
Добрецький Андрій Михайлович, 1886 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 11406.
Єварницький Андрій Михайлович, 1886 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 1825.
Котляревський Костянтин Костянтинівич, 1890 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 4, спр. 244.
Пенькевич Василь Григорович, 1871 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 11406.
Полушкін Леонід Олексійович, 1897 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 13114.
Прохоров Микола Іванович, 1889 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 11406.
Ревський Іван Григорович, 1890 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 11406.
Ружицький Григорій Феофанович, 1889 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 78.
Шокун Павло Прохорович, 1885 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 11406.

Буринський район

- Букасов Федір Михайлович, 1885 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 265.
- Ващенко Юхим Михайлович, 1883 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 640.
- Козлов Іван Іванович, 1869 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 3, спр. 238.
- Кротов Іван Максимович, 1873 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 4, спр. 977.
- Кузик Омелян Іванович, 1873 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 4, спр. 987.
- Никольський Григорій Федорович, 1866 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 3, спр. 87.
- Толкачов Іван Макарович, 1889 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 13284.
- Філь Василь Дем'янович, 1888 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 13166.
- Шафранов Василь Михайлович, 1873 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 3, спр. 84.

Великописарівський район

- Павлов Тихін Єлисеєвич, 1882 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12444.
- Фролов Степан Євстратович, 1887 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 2540.
- Юзв'як Петро Олександрович, 1880 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 4, спр. 102.

м. Глухів

- Гребенюк Нифонт Григорович, 1877 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 3, спр. 889.
- Козін Олександр Гнатович, 1894 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 626, спр. 882.
- Костюк Олександр Васильович, 1871 р. н.
газета «Українське слово», №16-19 (квітень-травень),
1995 р. // Списки репресованих;
<http://memorial.org.ua/list-repres/5ttm>
- Лукашевич Яків Миколайович, 1874 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 438.
- Миронович Микола Васильович, 1872 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 879.

- Фененко Андрій Аркадійович, 1880 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 98.
Шумицький Андрій Михайлович, 1873 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 4, спр. 464.

Глухівський район

- Васильєв Іван Михайлович, 1869 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 2180.
Васильєв Олександр Іванович, 1892 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 143.
Волкодав Феогност Іванович, 1882 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 3, спр. 889.
Зайцев Семен Петрович, 1903 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 11936.
Колосовський Дмитро Петрович, 1872 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12069.
Нікулін Мелетій Федорович, 1878 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 3, спр. 668.
Федосенко Микита Йосипович
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 249.
Чернявий Кузьма (Кесарій) Омелянович, 1873 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 517.
Чуйко Каленик Кузьмич, 1878
ДА УСБУ в СО, спр. П – 11992.
Шевель Олімп (Аліпій) Миколайович, 1876
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 90.
Шевченко Петро Трохимович, 1901 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 348.
Ялинний Солифон Степанович, 1877 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 3, спр. 889.

м. Конотоп

- Антоненко Іван Федорович, 1903 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 121.
Бурковський Євген Іванович, 1890 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 792.
Власовський Павло Олександрович, 1872 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 11.
Губенко Григорій Пантелеймонович, 1897 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 887.
Калиновський Петро Олександрович, 1880 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 58.

- Левицький Дмитро Михайлович, 1880 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 1166.
- Прохоренко Василь Корнилович, 1886 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 7, спр. 156.
- Семенченко Давид Трохимович, 1883 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 43.

Конотопський район

- Баймут Федот Микитович, 1880 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, т. 1, спр. 103.
- Борисенко Василь Андрійович, 1893 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 439.
- Глинка Микола Михайлович, 1871 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 2090.
- Желтоногов Арсеній Іванович, 1871 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 869.
- Жолобок Терентій Андрійович, 1883 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12239.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 34.
- Калюжний Рафаїл Ксенофонович, 1865 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 159.
- Купраш Степан Якович, 1903 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 2417.
- Примаков Федот Микитович, 1894 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 241.
- Рулько Олексій Федотович, 1884 р. н. – ВМП
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 4, спр. 691.
- Тригуб Яким Васильович, 1904 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12603.
- Шарін Петро Васильович, 1875 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 652.

Краснопільський район

- Артеменко Микола Тимофійович, 1900 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12444.
- Бідоленко Йосип Якович, 1897 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 592.
- Блаженко Йон Герасимович (р.н. – невідомий)
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 122.
- Бугаєнко Павло Карпович, 1870 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 1351.

- Буденчук Іван Павлович, 1874 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 7, спр. 198.
- Горбенко Федір Павлович, 1882 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 678.
- Гресь Іван Федорович, 1884 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 801.
- Євтєєв Олексій Данилович, 1893 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 698.
- Кузьменко Семен Іванович, 1880 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 123.
- Костюченко Іван Якович,
відомості відсутні.
- Кутахов Олексій Федорович, 1875 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 4159.
- Кучменко Іван Самсонович, 1896 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 2450.
- Лещенко Кузьма Олексійович, 1872 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 1172.
- Пустовійт Микола Васильович, 1886 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 391.
- Чудненко Федір Прокопович, 1876 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 7, спр. 197.
- Якубенко Микола Филипович (відомості відсутні)

Кролевецький район

- Бігун Дмитро Іванович, 1878 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12005.
- Кавун Стефан Гаврилович, 1886 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 979.
- Карасьов Василь Георгійович, 1887 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 3, спр. 150.
- Краснопевцев Костянтин Іванович, 1873 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 11941.
- Підпригора Ісай Ваніфатійович, 1886 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12005.
- Рачинський Михайло Васильович, 1876 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 7, спр. 217.
- Руппа Іван Костянтинович, 1889 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 10946, П – 2070.
- Тарабан Микола Олексійович, 1880 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12005.

Чернявський Антон Григорович, 1889 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12005.

м. Лебедин

- Білик Григорій Авксентійович, 1895 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 612.
- Даховський (Дахівський) Володимир Панасович, 1891 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 136.
- Жуков Олександр Георгійович, 1885 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 949.
- Смірнов Костянтин Олександрович
ДА УСБУ в СО, спр. П – 7132.
- Сташенко Костянтин Костянтинович, 1878 р.н.
газета «Українське слово», №16-19 (квітень-травень),
1995 р. // Списки репресованих;
<http://memorial.org.ua/list-repres/5ttm>
- Харченко Серафим Григорович, 1894 р. н. –
репресований двічі: 1931, 1945.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12444.
- Хоменко Андрій Миколайович, 1886 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 588, 589.

Лебединський район

- Антонов Микола Григорович, 1859 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 761.
- Глоба Федір Михайлович, 1894 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 7, спр. 244.
- Грабовський Павло Сергійович, 1886 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 588, 589.
- Домашенко Веремій Данилович, 1878 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 4148.
- Жук Антон Павлович, 1904 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 588, 589.
- Обуховський Григорій Сергійович, 1884 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 612.
- Панкратьев Олександр Никонович, 1891 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 588, 589.
- Ткаченко Євтихій Федорович, 1873 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 4163.
- Тризна Федір Єлисеєвич, 1896 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 789.

- Щетина Антон (Анфіл) Іванович, 1877 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 588, 589.
- Яковлєв В'ячеслав Павлович, 1896 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 588, 589.

Липоводолинський район

- Базилевич Василь Митрофанович, 1878 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 289.
- Гамагін Єрофій Іванович, 1868 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 389.
- Головач Микола Потапович, 1909 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 13292.
- Рудь Філімон Михайлович, 1864 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 1521.

Недригайлівський район

- Вакулович Євсей Свиридович, 1885 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 3, спр. 581.
- Мостовий Сергій Устинович, 1883 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 1471.
- Муквич Іван Якович, 1881 р. н.
ДАСО, ф.Р – 5839, оп. 1, спр. 1873.
- Рубо-де-Понтевес Серафим Іполітович, 1893 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 523.
- Сайко Петро Микитович, 1881 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 4, спр. 686.
- Яновський Андрій Андрійович, 1892 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 13106.

м. Охтирка

- Григоревич Василь Львович, 1873 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 4, спр. 970.
- Григоренко Сава Юхимович, 1871 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 4, спр. 878.
- Ісиченко Олександр Олександрович, 1877 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 858.
- Коваль Григорій Іванович, 1881 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 4, спр. 969.
- Кочет Микола Васильович, 1889 р. н. – (репресований двічі).
ДА УСБУ в СО, спр. П – 858 (1931 рік).
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 504 (1937 рік).

- Тимченко Іван Хрисанович, 1875 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 233.
- Токар Митрофан Гаврилович, 1877 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 1451.
- Федоров Порфирій Федорович, 1870 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 497.
- Хоменко Олександр Дмитрович, 1884 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 3, спр. 263.

Охтирський район

- Ільченко Степан Йосипович, 1895 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 3326.
- Кравченко Іриній Якович, 1879 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 937.
- Кушніров Іван Іванович, 1896 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 11764.
- Лютий Антон Федорович, 1886 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 431.
- Масик Хрисанф Федорович, 1893 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 13096.
- Снігурівський Петро Семенович, 1877 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 17.
- Тризна Федір Єлисейович, 1896 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 7, спр. 163,
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 789.

Путивльський район

- Амелін Микола Олександрович, 1872 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 2457.
- Гутаров Іван Тимофійович, 1876 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 968.
- Іваненко Микола Панасович, 1894 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 552.
- Іллінський Семен Іванович, 1868 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 1488.
- Касминський Анатолій Петрович, 1875 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 555.
- Костюк Костянтин Іванович, 1879 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 555.
- Парфентев Фрол Васильович, 1883 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 4, спр. 29.

- Смірнов Микола Георгійович, 1888 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 4, спр. 97.
- Шайдур Сільван Костянтинівич, 1880 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 3, спр. 980.
- Шаталов Сидір Григорович, 1879 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 3, спр. 272.
- Шафранов Іван Михайлович, 1879 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 4, спр. 97.
- Шкумат Євграф Григорович, 1884 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 293.

м. Ромни

- Вакулович Євсій Спиридонович, 1885 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 13867.
- Дергачов (Деркач) Андрій Іванович, 1880 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 1557.
- Полушкін Леонід Олексійович, 1897 р. н.
(репресований двічі: 1944, 1948)
ДА УСБУ в СО, спр. П – 13114.
- Яновський Андрій Андрійович, 1892 р. н.
(репресований двічі: 1938, 1944)
ДА УСБУ в СО, спр. П – 13105; П – 5528.

Роменський район

- Гонтаровський Михайло Олександрович, 1883 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 974.
- Єфремов Єфим (Єфимій) Васильович, 1869 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 374.
- Захаржевський Олександр Степанович, 1893 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 13223.
- Зимбалецький Дмитро Андрійович, 1894 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 285.
- Каневський Сидір Никифорович, 1884 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 11712.
- Марков Гаврило Кирилович, 1885 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 1807.
- Пархоменко Микола Олександрович (р. н. – невід.)
ДА УСБУ в СО, спр. П – 2273.
- Терлецький Леонід Володимирович, 1889 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 555.
- Штепа Феодосій Охрімівич, 1858 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 2509.

Середино-Будський район

- Авдеєнко Василь Архипович, 1885 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 14.
- Коваленко Олексій Максимович, 1885 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 14.
- Ландар Семен Данилович, 1885 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 14.
- Лисенко Костянтин Павлович, 1887 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 14.
- Старогурський Петро Михайлович, 1874 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 793.

Тростянецький район

- Дудник Григорій Павлович, 1894 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12444.
- Єрмолов Андрій Власович, 1900 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12444.
- Конєв Георгій Семенович, 1883 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 4155.
- Коробченко Прокіп Єлисеєвич, 1883 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 684.
- Корольов Володимир Федорович, 1888 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. 12159.
- Левченко Мефодій Онисимович, 1894 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 691.
- Лисогор Арсеній Мусійович, 1881 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 6, спр. 318.
- Лободюк Помпей Ігнатович, 1870 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 2, спр. 940.
- Смірнов Іван Сергійович, 1878 р. н.
ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 4, спр. 673.
- Сокрута Григорій Оксентійович, 1903 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12444.
- Фурдило Леонтій Якович, 1895 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 12444.
- Черченко Іоасаф (Іосип) Радіонович, 1881 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 11882; П – 13108.

м. Шостка

- Шевчук Григорій Іванович, 1890 р. н.
ДА УСБУ в СО, спр. П – 11533.

Шосткинський район

Войнов Степан Васильович, 1871 р. н.

ДА УСБУ в СО, спр. П – 2440.

Матвієвський Микола Андрійович, 1892 р. н.

ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 378-381.

Був репресований у 1924, 1933 рр. Розстріляний у 1937 р.

Обуховський Іван Васильович, 1879 р. н.

ДА УСБУ в СО, спр. П – 6942.

Резник Авксентій Іванович, 1893 р. н.

ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 567.

Рябуха Єфим Федорович, 1893 р. н.

ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 1, спр. 378. – Арк. 81.

Помер у тюремній лікарні.

Яцьков Василь Андрійович, 1898 р. н.

ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 5, спр. 823.

Ямпільський район

Банник Олександр Степанович, 1877 р. н.

ДА УСБУ в СО, спр. П – 13263.

Зарницин Іван Павлович, 1887 р. н.

ДА УСБУ в СО, спр. П – 13089.

Неаполітанський Володимир Костянтинівич, 1894 р. н.

ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 7, спр. 93.

Успенський Володимир Володимирович, 1897 р. н.

ДАСО, ф.Р – 7641, оп. 7, спр. 93.

ДА УСБУ в СО, спр. П – 11932.

Шеверницький Федір Андрійович, 1882 р. н.

ДА УСБУ в СО, спр. П – 2327.

Шкуратов Михайло Федорович, 1872 р. н.

ДА УСБУ в СО, спр. П – 1447.

Цей список складений за архівними даними. На жаль, він не є повним.

По-перше, через відсутність документів неможливо врахувати імена репресованих за межами області. До списку не ввійшли також імена священнослужителів протестантських та римо-католицьких релігійних організацій області, репресованих у роки сталінізму.

По-друге, ще не всі матеріали розтаємнені. Наприклад, у справі священника УАПЦ із Глухова Козіна Олександра Гнатовича, розстріляного в 1938 році, проходить 25 священнослужителів, а також єпископи Володимир Самборський, Григорій Мозолевський, звинувачені в причетності до «антирадянської української національної організації». Відомі лише прізви-

ща, інших відомостей про їх подальшу долю немає. Одне не викликає сумніву: звинувачуваних у націоналізмі органи ДПУ–НКВС безкарними не залишали¹⁰⁹.

По-третє, до цього переліку, теж через відсутність архівних даних, не ввійшли священнослужителі монастирів Сумщини: Лукаш Олексій Андрійович (в чернецтві – о. Андронік), Мажуга Захар Іоакимович (о. Зіновій), Романцов Іван Романович (о. Серафим) та багато інших. За підрахунками відомого церковного історика Іоана (Маслова) тільки в Глинській пустині у 1918 році було 82 священнослужителі та 117 ченців, «більшість з яких постраждали за віру в засланні і концтаборах»¹¹⁰.

Отже, наведений вище список репресованих священнослужителів – це лише перша спроба встановити й назавжди залишити в нашій пам'яті імена мучеників за віру.

---

¹⁰⁹ ДАСО, ФР – 7641, оп. 6, спр. 626.

¹¹⁰ Іоан (Маслов). Глинская пустынь. История обители. – М, 1994. – С. 409, 451.

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

XX століття по Різду Христовому в житті Української православної церкви було тривожним і трагічним. Вона разом з усім народом пройшла тернистий і кривавий шлях. Події далекого минулого ще часів перших християн – терор і репресії як державна політика – повторилися знов, але з такою силою, якої світ ще не бачив.

Втрати від репресій для релігійних організацій області, як і для всієї України, великі й непоправні. Йдеться не лише про втрати людські чи матеріальні. Втрачена духовність. Адже влада «вибивала» з людських душ, зі свідомості навіть найменші ознаки християнської віри, виховуючи нове покоління громадян – атеїстів. Зникла велична панорама храмових споруд – окраса й гордість наших сіл і міст.

Можливо, в когось виникне думка про те, чи варто сьогодні згадувати минуле, коли в країні відбуваються процеси оновлення, відродження Церкви й духовності. Так, варто. На жаль, ще й сьогодні не всіма сприймається весь трагізм тих подій. І це зрозуміло – так нас виховувала наша держава впродовж десятиріч. Тому, якщо це видання стане предметом для роздумів нинішніх і прийдешніх поколінь про недалеке трагічне минуле народу, то появу цієї книги можна вважати виправданою.

Прислухайтесь до заклику нашого Кобзаря:

*«...Прочитайте,
щоб не сонним снились
всі неправди, щоб розкрились
високі могили
перед вашими очима,
щоб ви розпитали
мучеників: кого, коли,
за що розпинали!?»*

***

Під час роботи над рукописом давалася взнаки недостатня кількість першоджерел, часто безграмотно оформлені чи нерозбірливо заповнені слідчі справи репресованих. Тож, з огляду на це, у написанні прізвищ, дат народження тощо можливі неточності.

Автор буде вдячний усім читачам за уточнення, зауваження, побажання, які можна надсилати на адресу видавництва «Собор» (40030, м. Суми, вул. Соборна, 32) або Управління Сумської Єпархії УПЦ КП (40030 м. Суми, вул. Холодногірська, 6).

КОМЕНТАР ДО СТАТЕЙ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНСЬКОЇ РСР 1927 РОКУ

ст. 54-10 Кримінального кодексу УРСР (КК УРСР) – т.з. «Контрреволюційні злочини». Стаття звучить так: «Пропаганда чи агітація, що містять у собі заклик до повалення, підриву чи послаблення радянської влади чи до здійснення окремих контрреволюційних злочинів, а також розповсюдження чи виготовлення, чи зберігання літератури такого ж змісту...»

ст. 54-11 КК УРСР – «Будь-яка організаційна діяльність, спрямована на підготовку чи здійснення злочинів, передбачених в цій главі («Контрреволюційні злочини» – Авт.), а також участь в організації, створеній для підготовки чи здійснення одного із злочинів, передбачених цією главою...»

ст. 54-1, п. «а» КК СРСР – «За зраду Батьківщині, а саме за дії громадян Союзу РСР на шкоду військовій могутності Союзу РСР, його державній незалежності чи непорушності його території (шпигунство, видача військової чи державної таємниці, перехід на бік ворога, втеча чи переліт за кордон...»)

ст. 54-8 КК УРСР – «Здійснення терористичних актів проти представників радянської влади чи діячів революційних робітничих і селянських організацій...»

ст. 56-16 КК УРСР – «Масові безпорядки, що супроводжуються погромами, руйнуванням залізниць чи інших засобів сполучення і зв'язку, вбивствами, підпалами...»

ст. 54-6 КК УРСР – «Шпигунство».

ст. 54-12 КК УРСР – «Недонесення про достовірно відомий контрреволюційний злочин, що готується чи здійснений...»

ст. 20 КК УРСР – «Підбурювачами вважаються особи, які схилили до здійснення злочину...»

ст. 54-2 КК УРСР – «Збройне повстання чи вторгнення з контрреволюційною метою на радянську територію озброєних банд, захоплення влади в центрі чи на місцях...»

ст. 58-10 і 58-11 КК РРФСР – аналогічні ст.ст. 54-10 і 54-11 КК УРСР.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- АСД** – Адвентисти сьомого дня
БУППР – будинок поправно-примусових робіт
ВМП – вища міра покарання (розстріл)
ВТТ – виправно-трудоий табір
ВПЦР – Всеукраїнська православна церковна рада
ВРЕХБ – Всесоюзна рада Євангельських християн-баптистів
ВУЦВК – Всеукраїнський центральний виконавчий комітет
ВУЧК – Всеукраїнська надзвичайна комісія
ГУЛАГ (рос.) – Гутаб – Головне управління таборів
ГУБЧК (рос.) – губернська надзвичайна комісія
ДПУ – Державне політичне управління
ДОПР (рос.) – БУПР – будинок примусових робіт
ЄХБ – Євангельські християни-баптисти
ІПЦ – Істинно-православна церква
КНС – комітет незаможних селян
КК – Кримінальний кодекс
к/р – контрреволюційна (діяльність)
КПК – Кримінально-процесуальний кодекс
НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ
Окрвідділ ДПУ – окружний відділ державного політичного управління
РВР – революційна військова рада
РВК – районний виконавчий комітет
Ревком – революційний комітет
РПЦ – Російська православна церква (інший варіант – «руська») **РЦЄХБ** – Рада Церков Євангельських християн-баптистів
РМ СРСР – Рада Міністрів Союзу Радянських Соціалістичних Республік
СВУ – Спілка визволення України
УАПЦ – Українська автокефальна православна церква
УДБ – Управління державної безпеки
УПЦ – Українська православна церква (Московського патріархату)
УПЦ КП – Українська православна церква Київського патріархату
ХВЕ-П – християни віри євангельської – п'ятидесятники

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Вечерський В.В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. – К., 2002.
2. Документи трагічної історії України (1917–1927). – К., 1999. – С. 433.
3. Сумщина в іменах / Енциклопедичний довідник. – Суми: СумДУ, РВО «АС-Медіа», 2003.
4. Жежицький В. Репресивна політика на Поділлі. – К., 1997. – С. 30.
5. Забуттю не підлягає. Хроніка комуністичної інквізиції (експозиція Київської міської організації Всеукраїнського товариства «Меморіал» ім. В. Стуса, 2001. – С. 3).
6. З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – № 1–2, 1997. – С. 361.
7. Золотарьов В. ЧК–ДПУ–НКВС та Харківщині: люди та долі. 1919–1941. – Харків, Фолио, 2003.
8. Іванущенко Г.М. Залізом і кров'ю. – Суми: Собор, 2001.
9. Ильинская А. Русская Голгофа. Документальная повесть «Соловки». – М., 1993. – Гл. II, III.
10. Суми. Вулицями старого міста / Історико-архітектурний альбом. – Суми: РВО «АС-Медіа», 2003.
11. Кардаш П. Злочин. – Київ-Мельбурн: Фортуна, 2003. – С. 57.
12. Латышев А.Г. Рассекреченный Ленин. – М., 1996. – С. 170.
13. Маслов И. Глинская пустынь. История обители. – М., 1994.
14. Павленко С. Опозиція на Чернігівщині: 1944–1990. – Чернігів: «Провсвіта», 1995. – С. 37.
15. Проханов И.С. В котле России. – М., 1992. – С. 178.
16. Пузин А.А. О некоторых вопросах политики Советского государства по отношению к религии и церкви и задачах советов. – М., 1958. – С. 10, 20.
17. Тупик С.В. Будищі – село над Клевенню. – Суми: Мрія, 2002. – С. 58.
18. Успенский В. Тайный советник вождя. – Кн. 2. – М., 1991. – С. 221–222.
19. Чугай А.С. Більшовицькі репресії проти духовенства на Сумщині // Релігійний бюлетень часопису «Бористен». – Наша Церква – Київський Патріархат, 2005. – №2. – С. 6–8.
20. ДАСО, ф.Р. – 7641, оп. 4, спр. 739.
21. ДАСО, ф.Р. – 7641, оп. 5, спр. 1000.
22. ДАСО, ф.Р. – 7641, оп. 7, спр. 156.
23. ДАСО, ф.Р. – 7641, оп. 2, спр. 78.
24. ДАСО, ф.Р. – 7641, оп. 5, спр. 885.
25. ДАСО, ф.Р. – 7641, оп. 5, спр. 886.

26. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 2, спр. 826.
27. ДАСО, ф. Р. – 7641, оп. 5, спр. 162.
28. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 2, спр. 136.
29. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 1, спр. 835.
30. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 6, спр. 720.
31. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 6, спр. 289.
32. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 5, спр. 398. – Арк. 18.
33. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 6, спр. 517.
34. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 1, спр. 1000. – Арк. 19.
35. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 6, спр. 588.
36. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 2, спр. 14. – Арк. 90, 93, 96.
37. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 2, спр. 265.
38. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 1, спр. 835.
39. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 1, спр. 544.
40. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 4, спр. 987. – Арк. 31.
41. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 4, спр. – Арк. 31.
42. ДАСО, ф. Р-7641, оп. 2, спр. 506.
43. ДАСО, ф. Р – 2196, оп. 2, спр. 29. – Арк. 1,3.
44. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 2, спр. 552. – Арк. 19, 39.
45. ДАСО, ф. Р – 4611, оп. 1, спр. 414, 415;
46. ДАСО, ф. Р – 1731, оп. 1, спр. 4,6.
47. ДАСО, ф. П – 404, оп. 1, спр. 199. – Арк. 1.
48. ДАСО, ф. П – 221, оп. 1, спр. 35. – Арк. 7, 8.
49. ДАСО, ф. Р – 7, оп. 2, спр. 37. – Арк. 34.
50. ДАСО, ф. П – 404, оп. 1, спр. 385. – Арк. 42.
51. ДАСО, ф. П – 404, оп. 1, спр. 53. – Арк. 92.
52. ДАСО, ф. Р – 7641, оп. 1., спр. 348. – Арк. 345-369.
53. ДАСО, ф. П – 404, оп. 1: спр. 194. – Арк. 15, 16; спр. 579. – Арк. 17.
54. ДАСО, ф. П – 404, оп. 1, спр. 340. – Арк. 16.
55. ДАСО, ф. П – 19, оп. 1, спр. 52. – Арк. 41.
56. ДАСО, ф. П – 460, оп. 1, спр. 185. – Арк. 3, 40.
57. ДАСО, ф. Р – 1731, оп. 2, спр. 3. – Арк. 92.
58. ДАСО, ф. П – 221, оп. 1, спр. 456. – Арк. 43,49.
59. ДАСО, ф. П – 1, оп. 1, спр. 12. – Арк. 32.
60. ДАСО, ф. Р – 2196, оп. 1, спр. 103. – Арк. 53, 61.
61. ДАСО, ф. Р-2196, оп. 12, спр. 3. - Арк. 73.
62. ДА УСБУ в СО, спр. П – 12444.
63. ДА УСБУ в СО, спр. П – 1809. – Арк. 73.

64. ДА УСБУ в СО, спр. П – 11947.
65. ДА УСБУ в СО, спр. П – 11957.
66. ДА УСБУ в СО, спр. 11406. – Арк. 181-182.
67. ДА УСБУ в СО, спр. П – 12444, Т. 5. – Арк. 58-65.
68. ДА СБУ. – ф. 16, оп. 30, спр. 81. – Арк. 169.
69. ДА УСБУ в СО, спр. П – 3924. – Арк. 76.
70. ДА УСБУ в СО, ф. П – 7132.
71. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 3095. – Арк. 2.

ПРО АВТОРА

Сотник Олександр Миколайович народився 1936 року на Житомирщині. За освітою – історик. 28 років прослужив у Збройних Силах, звільнений у запас у військовому званні підполковника.

Працював у партійних органах. З 1988 року – заступник уповноваженого Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР по Сумській області, пізніше – заступник начальника управління у справах релігій Сумської обласної державної адміністрації. В 1999–2003 рр. – лектор обласної організації товариства «Знання».

Із січня 2004 працював на посаді старшого наукового редактора редакційно-видавничої групи книги «Реабілітовані історією. Сумська область», а з січня 2005 – завідувач науково-історичним відділом Сумської єпархії УПЦ Київського Патріархату.

Олександр Миколайович – член Національної спілки журналістів України, автор книг: «Це наша історія», «Сумщина християнська», «Протестантизм на Сумщині», «Православна Сумщина», «Храми м. Суми», «Нарис з історії Сумської Єпархії УПЦ Київського Патріархату», а також багатьох статей з проблем історії релігійного життя у нашому краї.

ПОДЯКА

Висловлюю щирю вдячність директору Державного архіву Сумської області Іванушенку Г.М. та працівникам Гончаровій І.Є., Власенко Л.М., Покидченко Л.А., Коваленко О.С., Корнаковій Т.С., Марченко В.А. за допомогу в пошуках архівних матеріалів.

Щиро дякую краєзнавцям Ткаченку Б.І. (м. Лебедин), Анацькому В.Н. та Чугай А.С. (м. Суми), Ткаченку В.Ю. (м. Глухів), Дідоренку Л.Д. (Краснопілля), які досліджують історію репресій проти Церкви за часів радянської влади, роботи яких допомогли мені розширити джерельну базу, підказали історико-довідковий матеріал.

Дякую всім працівникам редакційно-видавничої групи книги «Реабілітовані історією. Сумська область» за творчу співпрацю і практичну допомогу в підготовці статистичного матеріалу про наслідки репресій проти Церкви на Сумщині.

Особливо вдячний Патріарху Київському і всієї Руси-України Філарету, а також єпископу Сумському і Охтирському Мефодію за їх підтримку і благословення на це видання.

З повагою – автор.

ЗМІСТ

Переднє слово автора	6
Голгофа для віруючих	7
Таємниця беззаконня	47
Час руїни	65
Знищені храми Сумщини	77
Список священнослужителів, репресованих протягом 1920–1980 років ХХ століття	93
Заключне слово	106
Коментар до статей кримінального кодексу Української РСР 1927 року	107
Список скорочень	108
Використані джерела	109
Про автора	112
Подяка	113

Олександр Сотник

**РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ЦЕРКВИ
НА СУМЩИНІ**

Науково-популярне видання

Літературне
редагування
Н.О.Лашенко
Технічне
редагування
В.О.Садівничий

Підписано до друку 7.11.05. Формат
84x108^{1/32}. Папір офсетний. Гарнітура
«Таймс». Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 3,95.
Ум. друк. арк. 3,78. Вид. № 25.
Наклад 2000 пр.

Віддруковано в друкарні
ПВКФВ «МақДен»,
м. Суми, вул. Тополянська, 16

«Репресії проти церкви на Сумщині».
40030, м. Суми, вул. Тополянська, 32.
Тел./факс (0542) 22-17-96.

Î äâñàí äð Ñî óí è ê

Ñ-67 Ðàñ ðàñ³; ï ðí ðè òäðêèè í à Ñîí ù è í³.

– Ñîí è: Ñî áí ð, 2005.- 112 ñ.

ISBN 966-7164-24-1

Пропонована читачам книга Олександра Сотника розповідає про репресії проти Церкви на Сумщині в 1918–1988 рр. В основу тексту покладені архівні документи, які викривають механізм і методи репресій: фізичну ліквідацію духовенства, розкольницьку діяльність партапарату, руйнацію храмів, знищення ікон та раритетів. Вміщено також огляд першоджерел, довідкову літературу, список репресованих священослужителів.

Розрахована на керівників релігійних організацій, християн, викладачів, студентів, учнів і всіх зацікавлених краєзнавством.